व्यवहारिक धातु-संग्रह

उदाहरण-सहित

अकारादि क्रम में

हिन्दी से संस्कृत में

अभ्यास करना — अभि + अस् = अभ्यसति
(छात्र: पाठ अभ्यसति)।

अनुकरण करना — अनु + कृ = अनुकरोति
(मेघः गिरिशोभां अनुकरोति)।

अनुकरण करना, पीछे-पीछे चलना — अनु + गम् = अनुगच्छति
(अनुगच्छ साधुपदवीम्)।

अनुकरण करना — अनु + चर् = अनुचरति
(सतां मार्गं अनुचरेत्)

अनुकरण करना — अनु + वृत् = अनुवर्तते
(भृत्यः स्वामिनः चित्तं अनुवर्तते)।

अनुकरण करना — अनु + सृ = अनुसरति
(शिष्यः गुरुं अनुसरति)।

अनुग्रह करना — अनु + गृह = अनुगृह्णाति
(देवः मां अनुगृह्णाति)।

अस्वीकार करना — आप + ज्ञा = अपजानीते
(सः ऋणं अपजानीते)।

अवज्ञा करना — अव + ज्ञा = अवजानीते
(न पितरं अवजानीयात्)।

अनुनय करना — अनु + नी = अनुनयति
(कुपितं मित्रं अनुनयेत्)।

अनुभव करना — अनु + भू = अनुभवति
(त्वं स्वदोषेण दुःखं अनुभवसि) ।

अनादर करना — अव + मन् = अवमन्यते
(प्रियम्बदा निर्धनं अवमन्यते) ।

अच्छा लगना — रुच् = रोचते
(मह्यं मोदकं रोचते) ।

अच्छा दिखना — शुभ् = शोभते
(विद्या विनयेन शोभते) ।

अच्छा दिखना — वि + लस् = विलसति
(नीरसतरुः इह विलसति पुरतः) ।

अभिलाषा करना — अभि + लष् = अभिलषति
(स धनम् अभिलषेति) ।

अभिलाषा करना — काङ्क्ष = काङ्क्षते
(सः पिता भवितुं अभिलषति कांक्षते वा) ।

अदृश्य होना — अन्तर् + धा = अन्तर्दधाति, अन्तर्धत्ते ।
(इत्युक्त्वा अन्तर्दधौ) ।

अनुमोदन करना — मण्ड् = मण्डयति
(सः मत्प्रस्तावं मण्डयति) ।

(आ)

आलिंगन करना — श्लिष् = श्लिष्यति
(पिता पुत्रं श्लिष्यति) ।

आलिंगन करना — आ + श्लिष् = आश्लिष्यति

आशा करना — आ + शंस् = आशंसते
(सः विजयाय आशंसते) ।

आना — आ + गम् = आगच्छति
(धेनुः स्वगृहं प्रति आगच्छति) ।

आना — सम् + आ + गम् = समागच्छति
(सा गृहं समागच्छति) ।

आना — आ + या = आयाति
(धेनुः वनात् आयाति)।

आज्ञा देना — अनु + मन् = अनुमन्यते
(अहं गमनाय अनुमन्ये त्वाम्)।

आज्ञा देना — आ + दिश् = आदिशति
(स्वामी सेवकाय आदिशति)।

आक्रमण करना — अभि + द्रु = अभिद्रोग्धि
(कुशलः सेनापतिः समुचिते काले अभिद्रोग्धि)।

आराधना करना — आ + राध् = आराधयति
(भक्तः इष्टम् आराधयति)।

आनन्दित करना — आ + नन्द् = आनन्दयति
(पुत्रो मातरम् आनन्दयंति)।

आदर करना — आ + दृ = आद्रियते
(सः गुरुजनान् आद्रियते)।

आ गिरना — आ + पत् = आपतति
(विपत्तय सहसा आपतन्ति)।

आराम करना — वि + श्रम् = विश्राम्यति
(गजराजोऽत्र विश्राम्यति)।

आराम देना — वि+श्रम्+णिच् = विश्रामयति
(नृपः अतिथिविशेषं विश्रामयति)।

आदर-सत्कारकरना— सम् + मन् = सम्मानयति
(नृपः पण्डितवरं सम्मानयति)।

आदर-सत्कारकरना— सत् + कृ = सत्करोति
(अतिथि प्राप्याहं यथाशक्ति सत्करोमि)।

आरम्भ करना — आ + रम् = आरमते
(मातरं दृष्ट्वा शिशुः रोदितुं आरभते)।

आरम्भ करना — उप + क्रम् = उपक्रमते
(मयाऽद्य विद्यारम्भः उपक्रमते)।

आश्रय लेना — आ + श्रि = आश्रयति,आश्रयते
(मेघाः भूधरशृंगान् आश्रयन्ते)।

आश्रय लेना — श्रि = श्रयति, श्रयते वा
(मेघः पर्वतशृङ्गं श्रयति श्रयते वा)।

आलस करना — प्र + मद् = प्रमाद्यति
(अध्ययने यः प्रमाद्यति सः सफलो न भवति)।

(इ)

इकट्ठा करना — सम् + चि = संचिनोति
(कृपणः अर्थं संचिनोत्ति)।

इच्छा करना — कम् = कामयते
(रामः राज्यं न कामयते),

इच्छा करना — इष् = इच्छति
(स मे गृहमागन्तुं इच्छति)।

इच्छा करना — स्पृह् = स्पृहयति
(सीता पुष्पेभ्यः स्पृहयति)।

इच्छा करना — अभि + लष् = अभिलषति
(केवलं त्वन्मैत्रीं अभिलषाम्यहम्)।

इच्छा करना — काङ्क्ष = काङ्क्षते
(सः त्वत्कृपादृष्टि कांक्षते)।

(ई)

ईर्ष्या करना — ईर्ष = ईर्ष्यति
(रामः श्यामाय ईर्ष्यति)।

ईर्ष्या करना — स्पर्ध = स्पर्धते
(खलः सज्जनाय स्पर्धते)।

(उ)

उड़ना — उत् + डी = उड्डीयते
(आकाशे पक्षिणः उड्डीयन्ते, डीयन्ते वा)।

उड़ना — उत् + पत् = उत्पतति
(विहगाः आकाशे उत्पतन्ति) ।

उतराना — प्लु = प्लवते
(जले शिला कदापि न प्लवते) ।

उतरना — अव + तृ = अवतरति
(रामः वृक्षात् अवतरति) ।

उतरना — अव + रुह् = अवरोहति
(सैनिकः अश्वात् अवरोहति) ।

उगना — रुह् = रोहति
(तडागात् सर्वतः वृक्षाः रोहन्ति) ।

उगना — प्र + रुह् = प्ररोहति
(न पर्वताग्रे नलिनी प्ररोहति) ।

उगाना — रुह् + णिच् = रोहयति
(उद्यानपालकः विविधवृक्षान् रोहयति) ।

उठना — उत् + स्था = उत्तिष्ठति
(जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः) ।

उठाना — उत् + नम् = उन्नमयति
(दुष्यन्तः स्वप्रियामुखं उन्नमयति) ।

उठाना — उत् + तुल् उत्तोलयति
(रावणः कैलासवरं उत्तोलयति) ।

उठाना — उत् + धृ = उद्धारयति
(त्वदन्यः को दलितवर्गान् उद्धारयति) ।

उठाना — उत् + स्था = उत्थापयति
(श्रमिकः काष्ठसंचयं उत्थापयति) ।

उपासना करना — उप + आस् = उपासते
(भक्तः शारदां उपासते) ।

उदय होना — उद् = उदेति
(पूर्वस्यां दिशि सूर्यं उदेति) ।

उपेक्षा करना	— उप	+ ईक्ष्	= उपेक्षते
	(गोपालः धनहीनान् उपेक्षते)।		
उपचार करना	— प्रति	+ कृ	= प्रतिकरोति
	(रमेशः, स्वव्याधिं प्रतिकरोति)।		
उदाहरण देना	— उत्	+ हृ	= उद्धरति
	(अस्मात् पदमेकं उद्धर)।		
उखाड़ना	— उत्	+ खन्	= उत्खनति
	(श्रमिकाः वृक्षान् उत्खनन्ति)।		
उद्धार करना	— उत्	+ हृ	= उद्धारयति
	(रामः गणिकां उद्धारयति)।		
उलहना देना	— उप + आ + लभ्		= उपालभते
	(सुकोपनः सुतः स्वजननीं उपालभते)।		
उपजना	— उत्	+ पद्यते	= उत्पद्यते।
	(अत्र नलिनी उत्पद्यते)।		
उत्पन्न होना	— उद्	+ भू	= उद्भवति
	(गंगा हिमालयात् उद्भवति)।		
·उत्पन्न होना	— प्र	+ भू	= प्रभवति
	(गोमयात् वृश्चिकः प्रभवति)।		
उपहास करना	— उप	+ हस्	= उपहसति
उपहास करना	— वि	+ हस्	= विहसति
उगलना	— उद्	+ गॄ	= उद्गरति
उल्टी करना	— उद्	+ वम्	= उद्वमति
उछलना	—	उच्छल्	= उच्छलत्ति

(ऊ)

ऊपर उठना	— उद्	+ गम्	= उद्गच्छति
	(उद्गच्छति धूमो हर्म्यतलात्)।		

(क)

काटना — छिद् = छिनत्ति
(गोविन्दः कुठारेण वृक्षं छिनत्ति)।
काटना — दंश् = दंशति
कोशिश करना — यत् = यतते
कष्ट पाना — व्यथ् = व्यथते
(रोगी भृशं व्यथते)।
कष्ट पाना — क्लिश् = क्लिश्यति
(स्वदोषेण नरः क्लिश्यति)
कष्ट देना — तुद् = तुदति-तुदते
कष्ट देना — दु = दूयते
कष्ट देना — पीड् = पीडयति, पीडयते
कांपना — कम्प् = कम्पते
(शीतार्तो नरः कम्पते)।
कांपना — वेप् = वेपते
करना — वि + धा = विदधाति
(सहसा विदधीत न क्रियाम्)।
करना — अनु + स्था = अनुतिष्ठति
(यत्नेन विश्वनाथः कार्यं अनुतिष्ठेत्)।
करना — कृ = करोति
(सा तपस्विनी वृत्तं करोति)।
करवाना — कृ + णिच् = कारयति
कहना — ब्रू = ब्रवीति
(माधुरी स्वमातरं ब्रवीति)।
कहना — दिश् = दिशति, दिशते
कहना — वद् = वदति
कहना — कथ् = कथयति
कहना — वि + आ + हृ = व्याहरति

क्रोध करना	—	क्रुध्	=	क्रुध्यति

(सीता रावणाय क्रुध्यति)।

क्रोध करना	—	कुप्	=	कुप्यति
कूदना	—	कूर्द्	=	कूर्दते
कहलाना	—	ख्या	=	ख्यापयति
कमाना	—	अर्ज्	=	अर्जति
कै करना	—	वम्	=	वमति
क्षमा करना	—	क्षम्	=	क्षमते

(धीरपुरुषः शतान् दोषान् क्षमते)।

क्षुब्ध होना	—	क्षुभ्	=	क्षोभते
क्षीण होना	—	क्षि	=	क्षीयते

(सत्कार्येण पापं क्षीयते)।

क्षीण होना	— अव	+ सद्	=	अवसीदति

(ख)

खोदना	—	खन्	=	खनति

(पिपासार्तः कूपमेकं खनति)।

खोजना	— वि	+ चि	=	विचिनोति

(रामः सीतां वने वने विचिनोति)।

खोजना	—	गवेष्	=	गवेषयति
खाना	— आ	+ हृ	=	आहरति

(विप्राः पक्वं भक्तं आहरन्ति)।

खाना	—	अद्	=	अत्ति

(बालकः मोदकं अत्ति)।

खाना	—	भुज्	=	भुङ्क्ते

(पशुपतिः विषमपि भुङ्क्ते)।

खिलाना	— भुज्	+ णिच्	=	भोजयति
खाना	—	खाद्	=	खादति

(कृष्णः आम्रफलं खादति)।

Scanned by CamScanner

खिलाना	— खाद्	+ णिच्	= खादयति
खाना	—	भक्ष्	= भक्षयति

(बिडालः मूषकं भक्षयति)।

खाना	—	अश्	= अश्नाति
खाना, पकड़ना	—	ग्रस्	= ग्रसते
खेलना	—	दिव्	= दीव्यति

(द्यूतकरः अक्षैः दीव्यति)।

खरीदना	—	क्री	= क्रीणाति, क्रीणीते

(रमेशः तण्डुलान् क्रीणाति)।

खरीदवाना	— क्री	+ णिच्	= क्रापयति
खेलना	—	क्रीड्	= क्रीडति

(शिशवः क्रीडन्ति)।

खण्डन करना	—	खण्ड्	= खण्डयति
खिलना	— वि	+ कस्	= विकसति
खिन्न होना	—	क्लिश्	= क्लिश्यते
खींचना	—	कृष्	= कर्षति
खींचना	— आ	+ कृष्	= आकर्षति
खुश होना	—	मद्	= माद्यति
खुश होना	—	रञ्ज्	= रज्यति, रज्यते
खोलना	— उद्	+ घट्	= उद्घाटयति

(ग)

गिनना	—	गण्	= गणयति

(सुषमा दन्तान् गणयति)।

गिनना	—	कलय्	= कलयति
गोता लगाना	—	गाह्	= गाहते

(महिषाः नदीं गाहन्ते)।

गूंथना	— ग्रन्थ्			= ग्रथ्नाति
	(विमला माला ग्रथ्नाति)।			
ग्रहण करना	— ग्रह्			= गृह्णाति। गृह्णीते
	(दुष्यन्तः एकपदेव शकुन्तलां न गृह्णाति)			
गाना	— गै			= गायति
	(अन्नपूर्णा गीतं गायति)।			
गवाना	— गै	+	णिच्	= गाययति।
गायब होना	— लीयते			
	(नभसि चन्द्रः लीयते)।			
गायब होना	— प्र	+	लीयते	= प्रलीयते
गायब होना	— वि	+	लीयते	= विलीयते
गाली देना	— कुत्सय्			= कुत्सयति
	(स मां कुत्सयति)।			
गिरना	— पत्			= पतति
	(वृक्षात् फलानि पतन्ति)।			
गिराना	— पत्	+	णिच्	= पातयति।
गरजना	— गर्ज्			= गर्जति।
गरजाना	— गर्ज्	+	णिच्	= गर्जयति।
गाली देना	— अप्	+	भाष्	= अपभाषते।
गिरना	— भ्रंशू			= भ्रंशते।
गिरना, सरकना	— स्रंस्			= स्रसते।

(घ)

घेरना	— वेष्ट			= वेष्टते
	(पारिषदाः नृपं परिवेष्टन्ते)।			
घेरना	— रुध्			= रुणद्धि
	(शत्रवः दुर्गमेव रुन्धन्ति)।			
घूमना	— सम्	+	चर्	= संचरति
	(वने मृगाः सञ्चरन्ति)।			

घूमना — भ्रम् = भ्राम्यति

(ते पिता वाटिकायां इतस्ततः भ्राम्यति)।

घूमना — परि + क्रम् = परिक्राम्यति

(हरीमोहनस्य पिता राजमार्गे परिक्रामति)।

घूमना — अट् = अटति

(वने भिल्लकिराताः अटन्ति)।

घायल करना — तुद् = तुदति

(राहुः शीतद्युतिं शशिनं तुदति)।

घबड़ाना — सम् + भ्रम् = सम्भ्राम्यति

(नार्यस्तु अकारणमेव सम्भ्राम्यन्ति)।

घुसना — प्र + विश् = प्रविशति

(पितुः आज्ञया रामः तपोवनं प्रविशति)।

घुसाना — प्र + विश् + णिच् = प्रवेशयति।

घुसना — गाह् = गाहते

(मुनिः जलं गाहते)

घुमाना — परि + वृत् = परिवर्तते।

घोषित करना — घुष् = घोषयति।

घोषित करना — उद् + घुष् = उद्घोषयति।

घिसना — घर्ष् = घर्षति।

(च)

चमकना — स्फुर् = स्फुरति

(आकाशे विद्युत् स्फुरति)।

चमकना — दीप् = दीप्यते।

चमकना — द्युत् = द्योतते।

चमकना — भा = भाति।

चमकना — भास् = भासते

चमकना — भ्राज् = भ्राजते।

चमकना	— राज्	= राजति, राजते ।
चाटना	— लिह	= लेढि
	(वडवा स्वगात्रं लेढि) ।	
चाहना	— कम्	= कामयते
	(अहं राज्यं न कामये) ।	
चाहना	— लष्	= लषति, लषते ।
चाहना	— अभि + लष्	= अभिलषति, अभिलषते ।
चाहना	— इष्	= इच्छति ।
चाहना	— ईह्	= ईहते ।
चाहना	— वाञ्छ्	= वाञ्छति ।
चहवाना	— इष् + णिच्	= एषयति ।
चहचहाना	— कूज्	= कूजति ।
चबाना	— चर्व्	= चर्वति ।
चबवाना	— चर्व् + णिच्	= चर्वयति ।
चेष्टा करना	— चेष्ट्	= चेष्टते
	(योगी मुक्तये चेष्टते) ।	
चिकित्सा करना	— प्रति + कृ	= प्रतिकरोति
	(गोविन्दः व्याधि प्रतिकरोति) ।	
चढ़ना	— अधि + रुह्	= अधिरोहति ।
	(वासुदेवः वृक्षं अधिरोहति) ।	
चढ़ना	— आ + रुह्	= आरोहति
	(कृष्णः हस्तिनं आरोहति) ।	
चक्कर लगाना	— परि + वृत्	= परिवर्तते
	(चक्रवत् परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च)	
चक्कर लगाना	— आ + वृत्	= आवर्तते
	(तैलिकस्योक्षा तैलयंन्त्रं परितः आवर्तते)	
चुभाना	— तुद्	= तुदति
	(हस्तिपालकः स्व-गजं अंकुशेन तुदति)	

चुराना	— हृ		= हरति, हरते ।
चुराना	— चुर्		= चोरयति, चोरयते ।
	(तस्करः परधनं चोरयति) ।		
चुराना	— अप	+ हृ	= अपहरति ।
चुराना	— मुष्		= मुष्णाति ।
चिन्तन करना	— चिन्त्		= चिन्तयति
	(चिन्तयतु भवान् एतद् विषयम्) ।		
चखना	— स्वद्		= स्वदते
	(बिडाली जिह्वया दुग्धं स्वदते) ।		
चिल्लाना	— आक्रोश		= आक्रोशति ।
चलना	— चल्		= चलति
	(पवनस्तु मन्दं चलति) ।		
चलना	— प्र	+ चल्	= प्रचलति ।
चलना	— चर्		= चरति ।
चलाना	— चल्	+ णिच्	= चालयति
	(माता शिशुं चालयति) ।		
चलना	— या		= याति ।
चलना	— क्रम्		= क्राम्यति, क्रामति ।
चलना	— परि	+ क्रम्	= परिक्रामति ।
चलना	— सृ		= सरति ।
चलवाना	— गम्	+ णिच्	= गमयति ।
चलवाना	— या	+ णिच्	= यापयति ।
चालू होना	— प्र	+ वृत्	= प्रवर्तते ।
चुनना	— चि		= चिनोति ।
चुनना	— वृ		= वृणोति ।
चुनवाना	— चि	+ णिच्	= चाययति ।
चूसना	— चूष्		= चूषति ।

चुसवाना — चूष् + णिच् = चूषयति । ३

(छ)

छिपाना — गुह् = गूहति

(कथं त्वं सत्यं गूहसि)।

छिपाना — आ + छद् = आच्छादयति ।

छिपाना — अप + लप् = अपलपति

(सत्यं अपलपति चौरः)।

छींकना — क्षु = क्षवति

(असौ नरः क्षवति)।

छिड़कना — सिच् = सिञ्चति, सिञ्चते

(रामः राजमार्गं जलेन सिञ्चति)।

छूना — स्पृश् = स्पृशति

(सः हस्तेन गात्रं स्पृशति)।

छुवाना — स्पृश् + = स्पर्शयति ।

छोड़ना — मुच् = मुञ्चति ।

(अद्यापि दुराशा मां न मुञ्चति)।

छोड़ना — त्यज् = त्यजति ।

छोड़ना — हा = जहाति

छोड़ना — अप + अस् = अपासति ।

छोड़ना — वि + सृ = विसृजति ।

छेंक लेना — रुध् = रुणद्धि

(स वृषः मार्गं रुणद्धि)।

छीनना — अप + हृ = अपहरति ।

छीनना — आच्छिनत्ति ।

छिपना — नि + मज्ज = निमज्जति ।

(ज)

जलाना — दह् = दहति ।

(अग्निः तृणानि दहति)।

जलाना	— प्र	+ दीप्		= प्रदीपयति ।
जलना	— ज्वल्			= ज्वलति ।
जीर्ण होना	— जृ			= जीर्यति ।
		(सर्वं कालेन जीर्यति)		
जल्दी करना	—		त्वर्	= त्वरते
		(मालती स्वगृहं गन्तुं त्वरते) ।		
जानना	—		विद्	= वेत्ति
		(न वेत्ति यो यस्य गुण-प्रकर्षं स तं सदा निन्दति नात्र चित्रम्) ।		
जानना	—		ज्ञा	= जानाति, जानीते
		(सर्वमिदं जानाम्यहम्) ।		
जानना	— अव	+ इ		= अवैति
		(स शास्त्रं अवैति) ।		
जानना	— अव	+ गम्		= अवगच्छति ।
जानना	—		बुध्	= बुध्यते
		(स एतद् वृत्तं न बुध्यते) ।		
जनवाना (जान-कारी करना)	— ज्ञा	+ णिच्		= ज्ञपयति, ज्ञापयति ।
जनवाना	— बुध्	+ णिच्		= बोधयति ।
जोड़ना	—		युज्	= योजयति ।
जोड़ना	— सम्	+ घट्		= संघटते ।
जुआं खेलना	—		दिव्	= दीव्यति ।
जिन्दा रहना	—		जीव्	= जीवति ।
जिन्दा करना	— जीव्	+ णिच्		= जीवयति ।
जाना	—		अय्	= अयते ।
जाना	—		या	= याति ।
जाना	—		पद्	= पद्यते ।
जाना	—		व्रज्	= व्रजति ।

जाना — इ = एति।

(दिनेशः अस्तशिखरं एति)।

जाना — गम् = गच्छति

(सः गृहं गच्छति)।

जोतना — कृष् = कर्षति

(कृषकः भूमिं कर्षति)।

जागना — जागृ = जागर्ति

(शारदा प्रातः शीघ्रं जागर्ति)।

जागना — बुध् = बुध्यते।

जोतना — वि + लिख् = विलिखति

(कृषकः हलेन क्षेत्रं विलिखति)।

जपना — जप् = जपति।

जीतना — जि = जयति

(नृपः शत्रून् जयति)।

जितवाना — जि + णिच् = जाययति।

जाँच करना — अव + ईक्ष् = अवेक्षते

(स धर्मकार्याणि अवेक्षते)।

जंभाई लेना — जृम्भ् = जृम्भते

(निद्रातुरः पुनः पुनः जृम्भते)।

(झ)

झुकना — नम् = नमति

(फलभारेण नमन्ति वृक्षाः)।

(ट)

टहलना — परि + क्रम् = परिक्रामति, परिक्राम्यति

(रामस्वरूपः इतस्ततः परिक्राम्यति)।

टहलना — अट् = अटति।

टहलना — स्रु = स्रवति
(हर्म्यपृष्ठात् जलं स्रवति) ।

(ठ)

ठगना — वञ्च् = वञ्चयते ।
(धूर्त्तः साधुं वञ्चयते) ।
ठगना — प्र + तॄ = प्रतारयति ।
ठगना — अति + सम् + धा = अतिसंधीयते ।
ठहरना — स्था = तिष्ठति
(रामः स्वगृहे तिष्ठति) ।
ठहरना — स्था + णिच् = स्थापयति ।

(ड)

डसना — दश् = दशति
(सर्पः चौरं दशति) ।
डरना — भी = बिभेति
(पान्थः सिंहात् बिभेति) ।
डरवाना — भी + णिच् = भययति, भाययति; भीषयते ।
डाँटना — तर्ज् = तर्जयति, तर्जयते ।
डूबना — नि + मज्ज् = निमज्जति ।
डुबाना — प्लु + णिच् = प्लावयति ।

(ढ)

ढकना — अपि + धा = पिदधाति
(शिशुः कर्णौ पिदधाति) ।
ढाँकना — आ + छद् = आच्छादयति, आच्छादयते ।
ढोना — वह् = वहति
(श्रमिकः भारं वहति) ।

ढूंढना — अनु + इष् = अन्वेषयति ।

ढूंढना — मृग् = मृगयते ।

ढूंढना — मार्ग् = मार्गयते ।

(त)

तोड़ना — भंज् = भनक्ति

(गोविन्दः दण्डं भनक्ति) ।

तोड़ना — भिद् = भिनत्ति ।

तोड़ना — त्रोटय् = त्रोटयति ।

तकलीफ पाना — व्यथ् = व्यथते

(रोगी भृशं व्यथते) ।

तकलीफ पाना — क्लिश् = क्लिश्यति

(नरः स्वदोषेण क्लिश्यति) ।

तकलीफ देना — दु = दुनोति

(श्यामस्वरूपः मां दुनोति) ।

तकलीफ देना — क्लिश् + णिच् = क्लेशयति ।

तैरना — प्लु = प्लवते

(जले तु शिला कदापि न प्लवते) ।

तैरना — तॄ = तरति ।

तसल्ली देना — सान्त्व् = सान्त्वयति

(बन्धुः शोकार्तं जनं सान्त्वयति) ।

तोलना — तुल् = तोलयति

(वणिक् काञ्चनं तोलयति) ।

तलाश करना — वि + चि = विचिनोति

(रामः सीतां वने-वने विचिनोति) ।

तिरस्कारकरना— परा + भू = पराभवति ।

तिरस्कारकरना— परि + भू = परिभवति

(सबलो दुर्बलान् परिभवति) ।

तिरस्कारकरना— अव + मन् = अवमन्यते
(गीता निर्धनं अवमन्यते)।
तपना — तप् = तपति।
तपस्या करना — तप् = तपति।
त्यागना — वि + सृज् = विसृजति।
त्यागना — हा = जहाति।
तुष्ट होना — तुष् = तुष्यति।
तुष्ट करना — तुष् + णिच् = तोषयति।
तृप्त होना — तृप् = तृप्यति।
तृप्त करना — तृप् + णिच् = तर्पयति, तर्पयते।

(थ)

थकना — अव + सद् = अवसीदति
(पथिकः दूरगमनेन अवसीदति)।
थकना — क्लम् = क्लाम्यति।
थूकना — ष्ठिव् = ष्ठीवति
(अयं नरः सततं ष्ठीवति)।

(द)

दवा करना — चि + कित् = चिकित्सति
(वैद्यः रोगं चिकित्सति)।
दुहना — दुह् = दोग्धि
(गोपः गां पयः दोग्धि)।
दण्ड देना — शास् = शास्ति
(राजा दुष्टान् शास्ति)।
दण्ड देना — दण्ड् = दण्डयति, दण्डयते।
दूर करना — अप् + नी = अपनयति
(स तव दर्पं अपनेष्यति)।
देखना — दृश् = पश्यति
(सीता मृगमेकं पश्यति)।

देखना — ईक्ष् = ईक्षते ।
देखना — लोक् = लोकयति, लोकयते ।
देखना — अव + लोक् = अवलोकयति ।
देखना — लोच् = लोचयति, लोचयते ।
दिखलाना — दृश् + णिच् = दर्शयति
(रामः स्वस्वरूपं दर्शयति) ।
दुःखी होना — सद् = सीदति
(अतिमात्र सीदन्ति मे गात्राणि) ।
दुःखी होना — अव + सद् = अवसीदति ।
दुःखी होना — व्यथ् = व्यथते ।
दुःख देना — क्लिश् = क्लिश्नाति ।
दुःख देना — तुद् = तुदति ।
दुलार करना — लालय् = लालयति ।
देखभालकरना— अव + ईक्ष = अवेक्षते ।
देना — यच्छ् = यच्छति ।
देना — प्र + यच्छ् = प्रयच्छति ।
देना — अर्प् = अर्पयति ।
देना — दिश् = दिशति-दिशते ।
देना — दा = ददाति
(सः याचकाय भोजनं ददाति) ।
दिलवाना — दा + णिच् = दापयति ।
दौड़ना — धाव् = धावति
(मृगाः वने धावन्ति) ।
द्रोह करना — द्रुह् = द्रुह्यति
(खलस्तु सर्वेभ्यः द्रुह्यति) ।
दबाना — दम् = दाम्यति ।
दीक्षा देना — दीक्ष् = दीक्षते ।

(ध)

ध्यान करना — ध्यै = ध्यायति
(मुनिः ईश्वरं ध्यायति)।
ध्यान देना — अव + धा = अवदधाति
(अस्मिन् विषये क्षणं अवधस्व)।
ध्यान देना — अव् + ईक्ष् = अवेक्षते।
धोना — क्षल् = क्षालयति, क्षालयते
(अहं पादौ क्षालयामि)।
धोना — प्र + क्षल् = प्रक्षालयति
(अरुणा वस्त्रं प्रक्षालयति)।
धारण करना — धा = दधाति, धत्ते।
धारण करना — परि + धा = परिदधाति
(बालकः नवानि वस्त्राणि परिदधाति)।
धारण करना — भृ = बिभर्त्ति।
धीरज धरना — सम् + आ + श्वस् = समाश्वसिति।
धीरज बँधाना — सान्त्व् = सान्त्वयति।
धोखा देना — अति + सम् + धा = अतिसंधीयते।

(न)

नष्ट होना — नश् = नश्यति
(दुष्टः स्वदोषेण एव नश्यति)।
नष्ट होना — वि + नश् = विनश्यति।
नष्ट होना — श्रृ = श्रृणोति।
नष्ट होना — ध्वंस् = ध्वंसते।
नष्ट करना — लुम्प् = लुम्पति, लुम्पते।
निगलना — गृ = गिरति
(क्षुधार्तः अन्नं गिरति)।
निगलना — निगिल् = निगिलति।
निरीक्षण करना — अव + ईक्ष् = अवेक्षते
(स धर्मकार्याणि अवेक्षते)।

निरीक्षण करना — निर् + ईक्ष् = निरीक्षते
(आगन्तुकः कन्यां निरीक्षते)।

नकल करना — अनु + कृ = अनुकरोति
(मेघः गिरिशोभां अनुकरोति)।

नकल करना — वि + डम्ब् = विडम्बयति।

निकलना — निर् + गम् = निर्गच्छति
(कुक्कुरः गृहात् निर्गच्छति)।

निकलना — निः + सृ = निस्सरति
(क्षतात् रक्तं निस्सरति)।

निकलना — प्र + भू = प्रभवति।

निकलना — निः + सृ + णिच् = निस्सारयति।

निशाना साधना — सम् + धा = सन्दधाति
(स शरासने बाणं सन्दधाति)।

निर्णय करना — निर् + नी = निर्णयति
(मध्यस्तः कलहमूलं निर्णयति)।

नीचा दिखाना — परा + भू = पराभवति
(सबलः दुर्बलान् पराभवति)।

नीचा दिखाना — परि + भू = परिभवति।

निमंत्रण देना — नि + मन्त्र् = निमंत्रयति
(व्रतं उद्याप्य भोजनाय विप्रान् निमंत्रयेत्)।

निन्दा करना — परि + वद् = परिवदते
(किमपि न परिवदेत्)।

निश्चय करना — निः + चि = निश्चिनोति।

निन्दा करना — निन्द् = निन्दति
(निन्दन्तु नीतिनिपुणाः यदि वा स्तुवन्तु,
न्यायात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः)।

निन्दा करना — गुप् = जुगुप्सते।

निन्दा करना — गर्ह् = गर्हयति।

नमस्कार करना — नम् = नमति ।
नमस्कार करना — प्र + नम् = प्रणमति ।
नमस्कार करना — नमः + कृ = नमस्करोति ।
नहाना — स्ना = स्नाति
(ते पिता प्रत्यहं गंगायां स्नाति) ।
नापना — मा = माति ।
नापना — माप् = मापयति ।
नाम लेना — कृत् = कीर्तयति ।
निचोड़ना — सु = सुनोति, सुनुते ।
निवारण करना — नि + वृत् = निवर्तयति ।
निवारण करना — नि + वृ = णिच् = निवारयति ।
नौकरी करना — अनु = चर् = अनुचरति ।
निवेदन करना — प्र = अर्थ् = प्रार्थ्यते ।
निवेदन करना — नि = विद् = निवेदयति ।

(प)

पैदा होना — उद् = भू = उद्भवति
(पापाद् नाश एव उद्भवति) ।
पैदा होना — जन् = जायते
(आत्मा वा जायते पुत्रः) ।
पैदा होना — सम् = भू = संभवति
(परित्राणाय साधूनां सम्भवामि युगे युगे) ।
पैदा होना — प्र = भू = प्रभवति
(लोभात् क्रोधः प्रभवति) ।
पैदा होना — उत् = पद् = उत्पद्यते
(दुग्धात् घृतं उत्पद्यते) ।
पैदा करना — उत् = पद् = णिच् = उत्पादयति
(दुग्धः घृतं उत्पादयति) ।

पैदा करना	— आ	= धा	= आधत्ते

(प्रायेण प्रत्ययं आधत्ते स्वगुणेषु उत्तमादरः)।

पैदा करना	—	सू	= सूते

(लता कुसुमानि सूते)।

पैदा करना	— आ	= वह्	= आवहति

(पुत्रं विना महदपि मे राज्यं न सुखं आवहति)।

पैदा करना	—	अर्ज्	= अर्जति।
पैदा कराना	— अर्ज्	= णिच्	= अर्जयति।
परोसना	— परि	= विश्=णिच्	= परिवेशयति।
परिश्रम करना	— परि	= श्रम्	= परिश्राम्यति।
पीना	—	पा	= पिबति

(सुषमा जलं पिबति)।

पिलाना	— पा	= णिच्	= पाययति।
प्यार करना	—	लालय्	= लालयति।

(माता स्वपुत्रं लालयति)।

प्रेम करना	—	कम्	= कामयते।
पसन्द करना	—	वृ	= वृणोति।
पसन्द करना	—	रुच्	= रोचते

(गणेशाय फलानि रोचन्ते)।

पसन्द होना	—	रुच्	= रोचते।
पकड़ना	—	ग्रह्	= गृह्णाति

(धार्मिकः चौरं गृह्णाति)।

प्रसन्न होना	—	रञ्ज्	= रज्यति, रज्यते।
प्रसन्न होना	—	ह्लाद्	= ह्लादते।
प्रसन्न होना	—	हृष्	= हृष्यति।
प्रसन्न होना	—	प्री	= प्रीयते

— (सदाचारात् प्रीयन्ते देवताः)।

प्रसन्न होना — मुद् = मोदते
(चिरात् पुत्रं दृष्ट्वा माता मोदते)।

प्रसन्न होना — रम् = रमते
(सुषमा सखीमध्ये रमते)।

प्रसन्न होना — प्र = सद् = प्रसीदति
(सद्‌वृत्तेन देवाः प्रसीदन्ति)।

प्रसन्न करना — प्र = सद् = णिच् = प्रसादयति
(विद्या अस्माकं चेतांसि प्रसादयति)।

प्रसन्न करना — वि = नुद् = विनोदयति।

प्रसन्न करना — प्री = प्रीणाति
(माधुरी सेवया पितरौ प्रीणाति)।

प्रसन्न करवाना — प्री = णिच् = प्रीणयति।

पाना — लभ् = लभते
(परिश्रमेण विना विद्या न लभते)।

प्राप्त करना — अधि = गम् = अधिगच्छति
(दक्षः श्रियं अधिगच्छति)।

पाना — आप् = आप्नोति।
(सदाचारात् दीर्घायुः आप्नोति)।

पाना — प्र + आप् = प्राप्नोति।

प्राप्त करना — साध् = साधयति
(किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या)।

प्राप्त करना — प्र + आप् = णिच् = प्रापयति।

पूछना — पृच्छ् = पृच्छति
(अध्यापकः मां किमपि न पृच्छति)।

पुछवाना — पृच्छ + णिच् = पृच्छयति।

पहुँचना — उप + गम् = उपगच्छति।

पहुँचना — आप् = आपयति।

पहुँचना — आ + सद् = आसीदति
(स शनैः शनैः गृहं आससाद्)।

पास जाना — उप + गम् = उपगच्छति ।

पास जाना -- उप + सृ = उपसरति ।

प्रारम्भ होना -- आरभ् = आरभते

(श्वः अस्माकं परीक्षा आरभ्यते) ।

प्रारम्भ होना -- प्र + वृत् = प्रवर्तते ।

प्रवेश करना -- प्र + विश् = प्रविशति ।

प्रवेश करना -- अव + गाह् = अवगाहते ।

प्रवेश कराना -- विश् + णिच् = वेशयति ।

पूजा करना -- पूज् = पूजयति ।

पूजा करना -- अर्च् = अर्चति

(भक्तः देवं अर्चति) ।

पढ़ना -- अधि + ई = अधीते

(छात्रः व्याकरणम् अधीते) ।

पढ़ना -- पठ् = पठति ।

पढ़ाना -- पठ् + णिच् = पाठयति ।

पढ़ाना -- परि + पठ् = णिच् = परिपाठयति ।

पढ़ाना -- अध्यापय् = अध्यापयति ।

प्रकट करना -- प्र + काश् = प्रकाशयति ।

प्रकाशितकरना — प्र + काश् = प्रकाशयति ।

प्रदान करना -- वि + तृ = वितरति ।

प्रदान करना -- उप + हृ = उपहरति

(विश्वनाथः देवेभ्यः बलिम् उपहरति) ।

पीछे-पीछे चलना — अनु + सृ = अनुसरति

(गोविन्दः गुरुम् अनुसरति) ।

परामर्श करना — परा + मृश् = परामृशति

परामर्श करना — सम् + मंत्र् = सम्मन्त्रयते ।

पकाना — पच् + पचति = पचते ।

(सूपकारः ओदनं पचति) ।

पकवाना	— पच्	+ णिच्	= पाचयति	
पहचानना	— अभि	+ ज्ञा	= अभिजानाति, अभिजानीते ।	
पहचानना	— परि	+ चि	= परिचिनोति ।	
			(अहन्तु त्वां न परिचिनोमि) ।	
प्रार्थना करना	— प्र	+ अर्थ	= प्रार्थ्यते ।	
प्रार्थना करना	— वि	+ ज्ञा	= विज्ञापयति ।	
पीड़ा देना	— परि	+ पीड्	= परिपीडयति ।	
पीडा देना	—	बाध्	= बाधते ।	
पीडा देना	— प्र	+ बाध्	= प्रबाधते ।	
पीडा देना	—	पीड्	= पीडयति ।	
पीटना		ताड्	= ताडयति ।	
			(माता बालकं ताडयति) ।	
पुकारना	— आ	+ ह्वे	= आह्वयति ।	
			(माता पुत्रम् आह्वयति) ।	
प्रेरित करना	—	नुद्	= नुदति, नुदते ।	
प्रेरित करना	—	ईर्	= ईरयति ।	
प्रेरित करना	— प्र	+ ईर्	= प्रेरयति ।	
पवित्र करना	—	पूञ्	= पुनाति ।	
			(मां पुनीहि मातर्गङ्गे) ।	
पवित्र कराना	— पूञ्	+ णिच्	= पावयति ।	
पालन कराना	—	पाल्	= पालयति, पालयते ।	
			(राजा प्रजाजनान् पालयति) ।	
पालन करना	—	भुज्	= भुनक्ति ।	
पालन करना	—	भृ	= भरति, भरते ।	
प्रणाम करना	— प्र	+ नम्	= प्रणमति ।	
प्रणाम करना	—	नम्	= नमति ।	
			(श्यामः पितरं नमति) ।	

प्रणाभ करना — वन्द् = वन्दते ।

प्रणाम करना - प्रति + पत् = प्रणिपतति ।
(शिष्यः गुरवे प्रणिपतति)

पूरा करना — सम् + पद् = सम्पादयति) ।
(महेशः सर्वाणि कार्याणि सम्पादयति) ।

पूरा करना — पूरय् = पूरयति ।

प्रशंसा करना — प्र + शंस् = प्रशंसति ।
(कालिदासः भृशं प्रशंसति रघुकुलम्)

पार करना — तृ = तरति ।
(पथिकः नावा नदीं तरति) ।

पंखा हाँकना — वीज् = वीजयति ।
(सीतागीते स्वसखीं शकुन्तलां वीजयतः) ।

पीसना — पिष् = पिनष्टि ।
(सुशीला हरिद्रां पिनष्टि) ।

पिघलना — द्रु = द्रवति ।
(अत्यधिक-तापेन सुवर्णमपि द्रवति ।

पिघलाना — द्रु + णिच् = द्रावयति ।

पुष्ट करना — पुष् = पुष्यति ।
(घृतं देहं पुष्यति) ।

पहनना — वस् = वस्ते ।
(अयं शिशुः नववस्त्रं वस्ते) ।

पहनना — धृ = धारयति, धारयते

पहनना — परि + धा = परिदधाति ।
(बालकः नवं वस्त्रं परिदधाति) ।

परीक्षा करना— परि + ईक्ष् = परीक्षते ।
(भवान् इमं छात्रं परीक्षताम्) ।

प्रतीक्षा करना— प्रति + ईक्ष् = प्रतीक्षते ।

(देवि क्षणमपेक्षस्व प्रतीक्षस्व कानिचिद् दिनानि)।

पैना करना — श्य = श्यति।

(दस्युः क्षुरं श्यति)।

परेशान करना — दु = दुनोति।

(गोपालः मां दुनोति)।

पसीना आना — स्विद् = स्विद्यति।

(निदाघार्तः पान्थः स्विद्यति)।

(फ)

फलना — फल् = फलति।

फँसना — नि + पत् = निपतति।

(गजः पंके निपतति)।

फेंकना — अस् = अस्यति।

फेंकना — क्षिप् = क्षिपति।

फेंकना — सम् + उद् + गॄ = समुद्गरति।

फेंकवाना — अस् + णिच् = आसयति।

फैलना — प्र + सृ = प्रसरति।

(रामस्य कीर्तिः सर्वत्र प्रसरति)।

फैलना — प्रथ = प्रथते।

फैलाना — तन् = तनोति, तनुते।

(विद्या कीर्ति तनोति)।

फैलाना — वि + स्तृ + णिच् = विस्तारयति।

फैलाना — प्र + सृ = प्रसारयति।

फैसला करना — निर् + नी = निर्णयति।

(मध्यस्थः कलहमूलं निर्णयति)।

(ब)

बन्द करना — अपि + धा = पिदधाति।

(बालकः कर्णौ पिदधाति)।

बनाना — निर् + मा = निर्मीते ।

बनाना — रच् = रचयति, रचयते ।

बनाना — सृज् = सृजति ।

(कालः भूतानि सृजति) ।

बढ़ना — वृध् = वर्धते ।

(सदाचारात् आयुः वर्धते) ।

बर्दाश्त करना — सह् = सहते ।

(साधुपुरुषः खलवचनान्यपि सहते) ।

बचाना — त्रै = त्रायते ।

बजाना — वद् + णिच् = वादयति ।

बरसना — वृष = वर्षति ।

बरसाना — वृष + णिच् = वर्षयति ।

बहना — वह् = वहति, वहते ।

बहना — प्र + वह् = प्रवहति ।

बाँधना — बन्ध् = बध्नाति ।

(रामः रज्वा धेनुं बध्नाति) ।

बर्ताव करना — आ + चर् = आचरति ।

(पुत्र मित्रवदाचरेत् षोडशे वर्षे) ।

बाहरनिकलना — निर् + गम् = निर्गच्छति ।

बाहर निकालना - सम् + उद् + गृ = समुद्गरति ।

बाँटना — वि + तृ = वितरति ।

(राजा वस्त्राणि वितरति) ।

बातचीतकरना — आ + लप् = आलपति ।

(कथमद्य मां न आलपसि) ।

बिखराना (=बिखेरना) — कॄ = किरति ।

(दुष्टः बालकः फलानि समन्ततः किरति) ।

बिनना — वेञ् = वयति, वयते ।

(तन्तुवायः वस्त्रं वयति) ।

Scanned by CamScanner

बिताना	— क्षि (=क्षपय्)		= क्षपयति ।
बेधना	— विध्		= विध्यति ।
	(राजा बाणेन मृगं विध्यति) ।		
बेहोश होना	— मुह्		= मुह्यति ।
	(तदाकर्ण्य माता मुह्यति) ।		
बुलाना	— आ	+ ह्वे	= आह्वयति ।
	(शिशुः मातरं आह्वयति) ।		
बुलाना	— आ	+ कृ	= आकारयति ।
	(स्वामी सेवकं आकारयति) ।		
बुलाना	— आ	+ मन्त्र्	= आमन्त्रयति ।
बुलाना	— नि	+ मन्त्र्	= निमन्त्रयते ।
बुलवाना (=बोलवाना)=आ+ह्वे			= आह्वाययति ।
बुलवाना (=बोलवाना)=ब्रू			= वाचयति ।
बोना	— वप्		= वपति, वनते ।
	(कृषकः क्षेत्रे बीजं वपति) ।		
बोलना	— अभि	+ धा	= अभिदधाति ।
	(वत्स, सत्यं अभिधेहि) ।		
बोलना	— वि	+ आ+हृ	= व्याहरति ।
बोलना	— लप्		लपति
बोलना	— आ	+ लप्	= आलपति ।
बोलना	— सम्	+ लप्	= संलपति ।
बोलना	— भाष्		= भाषते ।
बोलना	— सम्	+ भाष्	= सम्भाषते ।
बोलना	— वद्		= वदति ।
बोलना	— ब्रू		= ब्रवीति ।
	(मूर्खः किंचिदपि न ब्रवीति) ।		
बैठना	— आस्		= आस्ते ।
	(राजा सिंहासने आस्ते) ।		

बैठना	— उप	+ विश्		= उपविशति ।
बैठना	— नि	+ सद्		= निषीदति ।
	(भवान् अत्र निषीदतु)			४
बैठना	— सद्			= सीदति ।
	(अध्यापकः आसन्द्याम् सीदति) ।			
बैठाना	— उप्	+ विश + णिच्		= उपवेशयति ।

(भ)

भरना	— पूरय्			= पूरयति ।
	(जलविन्दवः घटं पूरयन्ति) ।			
भरना	— भृ			= भरति ।
भूँकना	— बुक्क्			= बुक्कति ।
	(कुक्कुराः बुक्कन्ति) ।			
भुंकवाना	— बुक्क्	+ णिच्		= बुक्कयति ।
भूँजना	— भ्रस्ज्			= भृज्जति ।
	(सा चणकान् भृज्जति) ।			
भूलना	— वि	+ स्मृ		= विस्मरन्ति ।
	(सुखेषु जनाः ईश्वरं विस्मरन्ति) ।			
भेजना	— प्र	+ इष्		= प्रेषयति ।
	(कण्वः शकुन्तलां पतिगृह प्रति प्रेषयति) ।			
भेजना	— गम्	+ णिच्		= गमयति ।
भेजना	— व्रज	+ णिच्		= व्राजयति ।
भ्रमण करना	— भ्रम्			= भ्रमति ।
भ्रमण करना	— अट्			= अटति ।
भ्रमण करना	— सम्	+ चर्		= संचरति ।
भोजन करना	— अद्			= अत्ति ।
	(सीता फलं अत्ति) ।			
भोजन करना	— आ	+ हृ		= आहरति ।
	(विप्राः भक्तं आहरन्ति) ।			

भोजन करना — खाद् = खादति ।

भोजन करना — भुज् = भुंक्ते ।

भोजन करना — भक्ष् = भक्षयति ।

(म)

मरना — मृ = म्रियते ।

(न अकाले म्रियते कोऽपि जन्तुः)

मलना — लिप् = लिम्पति ।

(बालकः तैलेन गात्रं लिम्पति) ।

मथना — मथ् = मथति ।

मथना — मन्थ् = मथ्नाति ।

मरवाना — हन् + णिच् = घातयति ।

मंडराना — परि + पत् = परिपतति ।

मंडन करना — मण्ड् = मण्डयति ।

मारना — हन् = हन्ति ।

(व्याधः मृगं हन्ति) ।

मारना — ताड् = ताडयति ।

(माता स्वपुत्रं ताडयति) ।

मारना — वि + पद् = व्यापादयति ।

(सिंह पथिकजनान् व्यापादयति) ।

मान लेना — स्वी + कृ = स्वीकरोति ।

मान लेना — ऊरी + कृ = ऊरीकरोति ।

माफ करना — क्षमुष् = क्षमते ।

(धीर पुरुषः शतं दोषान् क्षमते) ।

मानना — मन् = मन्यते ।

मान जाना — वि + भू = विभाव्यते ।

मांगना — याच् = याचति, याचते ।

मांगना — भिक्ष् = भिक्षते ।

मिलना — मिल् = मिलति ।

मिलवाना — मिल् + णिच् = मेलयति ।

मुरझाना — म्लै = म्लायति ।

मुग्ध करना — मुह् = मोहयति ।

(राजकन्या इयं स्वरूपलावण्येन् सर्वानपि मोहयति) ।

मुस्कराना — स्म् = स्मयते ।

(मां दृष्ट्वा सा कथं स्मयते) ।

मूर्छित होना — मूर्च्छ् = मूर्च्छति ।

(दुःखाधिक्येन नरः मूर्छति) ।

मेल करना — सम् + धा = सन्दधाति ।

(शत्रुणा नहि सन्दध्यात्) ।

(य)

यज्ञ करना — यज् = यजति, यजते ।

(मुनिः मुक्तये नित्यमेव यजते) ।

यज्ञ करना — हु = जुहोति ।

यत्न करना — यत् = यतते ।

(नरोत्तमः परोपकाराय सदा यतते) ।

याद करना — स्मृ = स्मरति ।

(शिष्यः गुरुं स्मरति) ।

याद कराना — स्मृ + णिच् = स्मारयति ।

याचना करना — याच् = याचते, याचति ।

(भिक्षुकः बलिं वसुधां याचते) ।

युद्ध करना — युध् = युध्यते ।

(वीरः व्याघ्रेण सह युध्यते) ।

युक्त करना — सम् + घट् = संघटते ।

योग्य होना — अर्ह् = अर्हति ।

(हरिः राज्यपदम् अर्हति) ।

(र)

रक्षा करना — रक्ष् = रक्षति ।

(राजा स्वप्रजां रक्षति) ।

रक्षा करना — पा = पाति ।

(प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि) ।

रखना — स्था = स्थापयति ।

रगड़ना — घर्ष् = घर्षति ।

रमना — रम् = रमते ।

रहना — वस् = वसति ।

(ऋषयः वने वसन्ति) ।

रहना — नि + वस् = निवसति ।

रहना — प्रति + वस् = प्रतिवसति ।

रहना — अधि + वस् = अधिवसति ।

रस निकालना — सु = सुनोति ।

(मद्यकरः आर्द्राणि मधूकफलानि सुनोति) ।

रुकना — स्था = तिष्ठति ।

(स तु अत्र कदापि न तिष्ठति) ।

रेंगना — रिङ्ग् = रिङ्गति ।

रोकना — रुध् = रुणद्धि, रुन्धे ।

(स वृषः मार्गं रुणद्धि) ।

रोकना — वृ = वारयति ।

(गणेशः यवेभ्यः गां वारयति) ।

रोना — रुद् = रोदिति ।

(सुशीला वृथा एव रोदिति) ।

रोना — क्रन्द् = क्रन्दति ।

रोना — वि + लप् = विलपति ।

रोपना — रुह = रोपयति ।

(ल)

लगना	—	घट्	= घटते।
लगाना	—	युज्	= योजयति, योजयते।
लज्जा करना	—	लज्ज्	= लज्जते।
		(नव वधूः श्वसुराद् लज्जते)।	
लज्जा करना	—	त्रप्	= त्रपते।
लज्जित करना	—	ह्री	= ह्रेपयति।
लटकना	—	लम्ब्	= लम्बते।
लड़ना	—	युध्	= युध्यते।
		(वीरः व्याघ्रेण सह युध्यते)।	
लाड़ करना	—	लालय्	= लालयति।
लाना	— आ	+ नी	= आनयति।
		(सीता जलं आनयति)।	
लाना	— आ	+ हृ	= आहरति।
		(शकुन्तला पूजार्थं पुष्पाणि आहरति)।	
लांघना	—	लघ्	= लंघते।
लिखना	—	लिख्	= लिखति।
लिखना	— प्र	+ नी	= प्रणयति।
		(वाल्मीकिः रामायणं प्रणीतवान्)।	
लिखाना	— लिख्	+ णिच्	= लेखयति।
लिखा लाना	— आ+नी+	णिच्	= आम्नाययति।
लीपना	—	लिप्	= लिम्पति, लिम्पते।
		(लिम्पतीव तमोऽङ्गानि)	
लीन होना	—	ली	= लीयते।
		(उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः)।	
ले जाना	—	वह्	= वहति, वहते।
		(सेवकः भारं वहति)।	

Scanned by CamScanner

ले जाना — हृ = हरति, हरते ।

लेवाना — ग्रह् + णिच् = ग्राहयति ।

लेबवाना — नी + णिच् = नाययति ।

ले जाना — नी = नयते, नयति ।

(श्रमिकः भारं नयते)।

लेटना — शी = शेते ।

(शकुन्तला शय्यायां शेते)।

लौटना — नि + वृत् = निवर्तते ।

(ग्रामं गत्वा निवर्तते रामः)।

लौटना — प्रति + आ + गम् = प्रत्यागच्छति ।

लौटना — प्रति + आ + वृत् = प्रत्यावर्तते ।

लोभ करना — लुभ् = लुभ्यति ।

(व)

वर्णन करना — वर्णय् = वर्णयति ।

व्यथित होना — व्यथ् = व्यथते ।

व्यतीत करना — क्षि(=क्षपय्) = क्षपयति ।

व्यवहार करना — आ + चर् = आचरति ।

(पुत्रं मित्रवत् आचरेत् षोडशे वर्षे)।

वृद्ध होना — जॄ = जीर्यति ।

वापस आना — नि + वृत् = निवर्तते ।

वापस आना — प्रति + आ + वृत् = प्रत्यावर्तते ।

वापस आना — प्रति + आ + गम् = प्रत्यागच्छति ।

विराम करना — वि + रम् = विरमति ।

विदा लेना — आ + मन्त्र् = आमन्त्रयते ।

विचार करना — वि + मृश् = विमृशति ।

विचरण करना — वि + चर् = विचरति ।

विचरण करना — सम् + चर् = संचरति ।

(वने भिल्लकिराताः संचरन्ति)।

विहार करना -- वि + हृ = विहरति ।
विश्वास करना — प्रति + इ = प्रत्येति ।
(प्रतिमा त्वयि न प्रत्येति) ।
वितरण करना — वि + तृ = वितरति ।
(राजा धनं वितरति) ।
विवाह करना — परि + नी = परिणयति ।
(रामः सीतां परिणयति) ।
विवाह करना — वि + वह् = विवहति ।
विलाप करना — वि + लप् = विलपति ।
(कौशल्या करुणं विलपति) ।
विवाद करना — वि + वद = विवदते ।
(मूर्खाः परस्परं विवदन्ते) ।
विषाद् करना — वि + सद् = विषीदति ।
(मा विषीद पुत्रक !) ।

(स)

स्तुति करना — स्तु = स्तौति ।
(रणधीरः हरिं स्तौति)
स्मरण करना — स्मृ = स्मरति ।
(शिष्यः गुरुं स्मरति) ।
स्पर्धा करना — स्पर्ध = स्पर्धते ।
स्नेह करना — स्निह् = स्निह्यति ।
(गुरुः छात्रेषु स्निह्यन्ति) ।
स्वीकार करना — स्वी + कृ = स्वीकरोति ।
स्वीकार करना — ऊरी + कृ = ऊरीकरोति ।
स्पर्श करना — स्पृश = स्पृशति ।
(स हस्तेन गात्रं स्पृशति) ।
स्नान करना — स्ना = स्नाति ।
(ते पिता प्रत्यहं गंगायां स्नाति) ।

स्नान करना = अप + गाह् = अपगाहते ।

स्नान करना — वि + गाह् = विगाहते ।

स्नान कराना — स्ना + णिच् = स्नापयति ।

स्नापयति ।

समर्थ होना — = शक्नोति ।

(मे भगिनी किमपि वक्तुं न शक्नोति) ।

समर्थ होना — क्लृप् = कल्पते ।

समर्थ होना — प्र + भू = प्रभवति ।

सहन करना — सह् = सहते ।

(स इदानीम् अर्थाभावजन्यं कष्टं सहते) ।

सलाह करना — मन्त्र् = मन्त्रयते ।

(राजा अमात्यैः सह मन्त्रयते ।

सलाह करना — सम् + मंत्र = सम्मन्त्रयते ।

सलाह करना — परा + मृश = परामृशति ।

समझना — बुध् = बुध्यते ।

(स तु यथातथ्यं न बुध्यते) ।

समझना — अव + गम् = अवगच्छति ।

(तव प्रयत्नमिदं विफलं अवगच्छामि) ।

समझना — ज्ञा = जानाति ।

समझाना — प्रति + इ = प्रत्यायति ।

सम्भव होना — सम् + भू = सम्भवति ।

(अयम् उपायः सम्भवति) ।

सन्तुष्ट होना — तुष् = तुष्यति ।

(स तु अत्यधिक धनेनापि न तुष्यति) ।

संचय करना — सम् + चि = संचिनोति ।

(कृपणः अर्थं संचिनोति) ।

सन्देश देना — सम् + दिश् = संदिशति

सरकना — सर्प = सर्पति ।

सरकना — वि + सर्प् = विसर्पति ।

सताना — परि + तप् + णिच् = परितापयति ,

(दुष्टा सज्जनान् परितापयन्ति) ।

सताना — पीड = पीडयति ।

(मज: जनान् पीडयन्वि) ।

सजाना — वि + भूषय् = विभूषयति ।

सजाना — सज्ज् = सज्जयति ।

सजाना — भूषय् = भूषयति ।

सजाना — अलं + कृ = अलंकरोति ।

स्वाद लेना — आ + स्वद् = आस्वादयति ।

स्वागत के लिये जाना — प्रति + उत् + गम् = प्रत्युद्गच्छति ।

सांस लेना — श्वस् = श्वसिवि ।

(परिश्रान्तो श्रमिक: दीर्घं श्वसिति) ।

सांस निकालना — नि + श्वस् = निश्वसिति ।

(आर्तो जन: दीर्घं निश्वसिति) ।

सिखाना — शिक्ष् = शिक्षते ।

सिलना — सीव् = सीव्यति ।

(सा सूच्या वस्त्रं सीव्यति)

सीखना — शिक्ष् = शिक्षते ।

(राजपुत्र: गुरुसकाशात् अस्त्रविद्यां शिक्षते) ।

सींचना — सिच् = सिचति-ते ।

सुनाना — श्रु + णिच् = श्रावयति ।

सुलगाना — सुलागय् = सुलागयति ।

सुस्त होना — अप + सद् = अवसीदति ।

सुनना — श्रु = शृणोति ।

(तपस्विनी हरिकथां शृणोति) ।

सुंघाना — घ्रा + णिच् = घ्रापयति ।

सूंघना — घ्रा = जिघ्रति ।

(सीता पुष्पं जिघ्रति) ।

सुखाना — शुष् + णिच् = शोषयति ।
सूखना — शुष् = शुष्यति ।
(सूर्यातपेन जलं शुष्यति) ।
सेवा करना — सेव् = सेवते ।
(भृत्यः स्वामिनं सेवते) ।
सेवा करना — परि + चर् = परिचरति ।
(भवभूतिः विष्णुं परिचरति) ।
सोचना — चिन्त् = चिन्तयति, चिन्तयते ।
(चिन्तनीयमिदं विषयं खल्वस्ति) ।
सोचना — तर्क् = तर्कयति ।
सोना — शी = शेते ।
(हरिः शय्यायां शेते) ।
सोना — स्वप् = स्वपिति ।
(शिशुः सुखं स्वपिति) ।

(श)

शरण में जाना — प्र + पद् = प्रपद्यते ।
शंका करना — शंक् = शंकते ।
शंका करना — आ + शक् = आशंकते ।
शासन करना — ईश् = ईष्टे ।
(राजा राज्यस्य ईष्टे) ।
शान धरना — श्य = श्यति ।
(दस्युः क्षुरं (= छुरे को) श्यति)
शान्त होना — शम् = शाम्यति ।
(दण्डेन विना क्षात्रवः न शाम्यन्ति)
शान्त जरना — शम् + णिच् = शमयति ।
शिक्षा देना — शास् = शास्ति
शिक्षा देना — शिक्ष् = शिक्षते ।

शाप देना — शप् = शपति ।
(स्वजीवितेन शपामि) ।

शुद्ध होना — शुध् = शुध्यति ।
शुद्ध करना — शुध् + णिच् = शोधयति ।
शुरू होना — प्र + वृत् = प्रवर्तते
शोभा देना — शुभ् = शोभते ।
शोक करना — परि + वेद् = परिवेदते ।
शोक करना — वि + सद् = विषीदति ।
(मा विषीद घनश्याम) ।

(ह)

हटाना — दूरी + कृ = दूरीकरोति ।
हटाना — परा + भू = पराभवति ।
हटाना — अप + वृ + णिच् = अपवारयति ।
हटाना — नि + वृ + णिच् = निवारयति ।
(कृषकः यवेभ्यो गां निवारयति) ।
हटना = — अप = सृ = अपसरति ।
(स तु अस्मात् स्थानात् कथमपि न अपसरति) ।
हटना — नि + वृत् = निवर्तते ।
(पापाद् निवर्तते विज्ञपुरुषः) ।
हराना — अभि + भू = अभिभवति ।
(कस्मात् कारणात् स त्वां अभिभवितुम् इच्छति) ।
हवन करना — हु = जुहोति ।
(मुनिः अग्नौ हविर्जुहोति) ।
हवा चलना — वा = वाति ।
(वायवः वान्ति) ।
हँसना — हस् = हसति ।
(कथं सा हसति मां विलोक्य) ।
हँसी उड़ाना — उप + हस् = उपहसति ।
हँसी उड़ाना — वि + हस् = विहसति ।

हाँकना — नुद् = नुदति ।
(मन्दं मन्दं नुदति पवनः सानुकूलो यथा त्वाम्) ।

हिलना — स्पन्द् = स्पन्दते ।
(हृदयं मे अतितमं स्पन्दते) ।

हिलाना — धूञ् = धूयते ।
(वानरः शाखां सम्यग् धूयते) ।

हिनहिनाना — ह्लेष् = ह्लेषते ।
(अश्वः ह्लेषते) ।

होना — अस्, वृत्, विद्, भू = अस्ति, वर्तते, विद्यते, भवति ।
(सः अत्र न अस्ति, सः अत्र वर्तते, विद्यते वा, दुग्धात् दधि भवति) ।

हो जाना — आ + पत् = आपतति ।
(अहो ! महद् कष्टं आपतितम्) ।

——

परिशिष्ट ४

धातु-कोष

सूक्ष्म-संकेत

(i) १. = भ्वादिगण २. = अदादिगण ३. = जुहोत्यादिगण ।
४. = दिवादिगण ५. = स्वादिगण ६. = तुदादिगण ।
७. = रुधादिगण ८. = तनादिगण ९. = क्र्यादिगण ।
१०. = चुरादिगण ।

(ii) प = परस्मैपद, आ = आत्मनेपद, उ = उभयपद ।

[अ]

अंश्—१० उ = बाँटना = अंशयति-ते ।
अंस्—१० उ = बाँटना = अंसयति-ते ।
अंह्— १ आ = जाना = अंहते ।
अंह्—१० उ = चमकना= अंहयति-ते ।
अक्— १ प = टेढ़ा-मेढ़ा चलना = अकति ।
अक्ष्— १,५ प= पहुँचना, जमा करना = अक्षति, अक्ष्णोति ।
अग्— १ प = टेढ़ा-मेढ़ा चलना = अगति ।
अघ्— १० उ = पाप करना = अघयति-ते ।
अङ्क्— १ आ= अंकित करना = अङ्कते ।
अङ्क्—१० उ = गिनना, धब्बा लगाना = अंकयति-ते ।
अङ्ग्— १ प = जाना = अंगति ।
अंघ् —१ आ = जाना, आक्षेप करना = अंघते ।
अंच् —१ उ = जाना, अस्पष्ट बोलना = अचति-ते ।
अज् —१ प = जाना, दौड़ना, दोष लगाना = अजति ।
अञ्च्—१ प = जाना, पूजा करना = अञ्चति ।
अञ्च्—१ उ = जाना, याचना करना = अञ्चति-ते ।
अञ्ज्—७ प = सजाना = अनक्ति ।

अट्—१ प = खाना, घूमना = अटति ।
अट्ट्—१ आ = मार डालना = अट्टते ।
अण्—१ प = शब्द करना = अणति ।
अण्—४ आ = श्वास लेना, जीवित रहना = अण्यते ।
अत्—१ प = निरन्तर चलना = अतति ।
अद्—२ प = खाना = अत्ति ।
अन्—४ आ = जीना = अन्यते ।
अन्त्—१ प = बाँधना = अन्तति ।
अन्ध्—१० उ = अन्धा होना, आँखें बन्द करना = अन्धयति-ते ।
अभ्र—१ प = जाना, घूमना = अभ्रति ।
अम्—१ प = जाना, शब्द करना, खाना = अमति ।
अम्—१० उ = रोग की पीड़ा पाना = आमयति-ते ।
अय्—१ आ = जाना = अयते ।
अर्क्—१० उ = तपाना, प्रशंसा करना = अर्कयति-ते ।
अर्घ्—१ प = योग्य होना, मूल्य होना = अर्घति ।
अर्च्—१ प = पूजा करना = अर्चति ।
अर्च्—१० उ = पूजा करना = अर्चयति-ते ।
अर्ज्—१ प = कमाना, लेना = अर्जति ।
अर्थ्—१० आ = आग्रह करना = अर्थयते ।
अर्द्—१ प = जाना, माँगना = अर्दति ।
अर्ह्—१ प = पूजा करना, योग्य होना = अर्हति ।
अर्ह्—१० उ = पूजा करना, योग्य होना = अर्हयति-ते ।
अल्—१ उ = सजाना, मना करना = अलति-ते ।
अव्—१ प = रक्षा करना, प्रसन्न करना, जानना = अवति ।
अश्—५ आ = व्याप्त होना = अश्नुते ।
अश्—९ प = खाना = अश्नाति ।
अस्—२ प = होना = अस्ति ।
अस्—४ प = फेंकना = अस्यति ।

[आ]

आञ्छ्—१ प = लम्बा करना = आञ्छति ।
आप्—५ प = फैलना, पाना = आप्नोति ।
आस्—२ आ = बैठना = आस्ते ।

[इ]

इ—१ प = जाना = अयति ।
इ—२ प = जाना = एति ।
इ (अधि के साथ)—२ आ = पढ़ना = अधीते ।
इख्—१ प = जाना, चलना = एखति ।
इङ्ख्—१ प = जाना = इङ्खति ।
इट्—१ प = जाना = एटति ।
इन्द्—१ प = समृद्ध होना = इन्दति ।
इन्ध्—७ आ = चमकना, जलाना = इन्धते ।
इष्—६ प = इच्छा करना = इच्छति ।
इष्—४ प = जाना = इष्यति ।
इष्—९ प = दोहराना = इष्णाति ।

[ई]

ई—४ आ = जाना = ईयते ।
ई—१ प = जाना = अयति ।
ई—२ प = जाना = एति ।
ईक्ष्—१ आ = देखना = ईक्षते ।
ईज्—१ आ = दोष लगाना = ईजते ।
ईड्—२ आ = स्तुति करना = ईट्टे ।
ईर्—१ प = जाना, हिलाना = ईरति ।
ईर्—२ आ = जाना = ईर्ते ।
ईर्—१० उ = फेंकना = ईरयति-ते ।
ईर्ष्य्—१ प = ईर्ष्या करना = ईर्ष्यति ।

ईश्—२ आ = शासन करना, आदेश करना = ईष्टे ;
ईष्—१ आ = जाना, मारना, देखना = ईषते ।
ईह्—१ आ = चेष्टा करना = ईहते ।

[उ]

उक्ष्—१ प = सींचना, गीला करना = उक्षति ।
उख्—१ प = जाना, चलना = ओखति ।
उच्—४ प = इकट्ठा करना = उच्यति ।
उच्छ्—१ प = समाप्त करना = उच्छति ।
उज्झ्—६ प = छोड़ना, बचना = उज्झति ।
उञ्छ्—१ प = बटोरना, बुहारना = उञ्छति ।
उठ्—१ प = मारना, नष्ट करना = ओठति ।
उन्द्—७ प = गीला करना, नम करना = उनत्ति ।
उभ्—६ प = भरना, पूरित करना = उभति ।
उम्भ्—६ प = भरना, पूरित करना = उम्भति ।
उर्द्—१ आ = नापना, खेलना = = ऊर्दते ।
उर्व्—१ प = हिंसा करना = ऊर्वति ।
उष्—१ प = जलाना, दण्ड देना = ओषति ।
उहँ्—१ प = चोट पहुँचाना, मारना, नष्ट करना = ओहति ।

[ऊ]

ऊन्—१० उ = कम करना = ऊनयति ।
ऊय्—१ आ = बुनना, सीना = ऊयते ।
ऊर्ज्—१ उ, १० उ = शक्तिमान् या मजबूत बनाना = ऊर्जयति ।
ऊर्णु—२ उ = ढकना, छिपाना = ऊर्णोति—ऊर्णुते ।
ऊर्द्—१ आ = खेलना = ऊर्दते ।
ऊह्—१ आ = अनुमान लगाना, कल्पना करना, तर्क करना = ऊहते ।

[ऋ]

ऋ—१ प = जाना, पाना = ऋच्छति ।
ऋच्—६ प = स्तुति करना, चमकना = ऋचति ।

ऋज्—१ आ = पाना, कमाना = अर्जते ।
ऋध्—४ प = समृद्ध होना = ऋध्यति ।
ऋष्—६ प = पहुँचना, घायल करना = ऋषति ।

[ए]

एज्—१ आ = चमकना = एजते ।
एज्—१ प हिलाना = एजति ।
एठ्—१ आ = परेशान करना = एठते ।
एध्—१ आ = बढ़ना, समृद्ध होना = एधते ।

[ओ]

ओख्—१ प = सूखना = ओखति ।
ओलण्ड—१० उ = फेंक देना = ओलण्डयति-ते ।

[क]

कक्—१ आ = इच्छा करना, गर्व करना = ककते ।
कख्—१ प = हंसना = कखते ।
कंक्—१ आ = जाना = कंकते ।
कच्—१ आ = आवाज़ करना = कचति ।
कच्—१ आ = बांधना = कचते ।
कट्—१ प = जाना, बरसाना = कटति ।
कठ्—१ प = कठिनाई से जीना = कठति ।
कण्ठ्—१ आ = शोक करना = कण्ठते ।
कण्ड्—१ उ = गर्द करना = कण्डति-ते ।
कण्—१ प = आर्त होकर चिल्लाना = कणति ।
कण्—१० उ = आंख मारना = काणयति-ते ।
कण्डूय्—१ उ = खुजलाना, रगड़ना = कंडूयति-ते ।
कत्थ्—१ आ = प्रशंसा करना, शेखी मारना = कत्थते ।
कथ्—१० उ = कहना = कथयति-ते ।
कद्—१ आ = दुःखी होना = कदते ।

कन्—१ प = चमकना = कनति ।
कम्—१ आ = इच्छा करना = कामयते ।
कम्प्—१ आ = काँपना, हिलना = कम्पते ।
कम्ब्—१ प = जाना = कम्बते ।
कर्ण्—१० उ = भेदना, छेदना = कर्णयति-ते ।
कर्त्—१० उ = ढीला करना = कर्तयति-ते ।
कल्—१ आ = गिनना = कलते ।
कल्—१० उ = गिनना, जाना = कलयति-ते ।
कल्—१० उ = फेंकना = कालयति-ते ।
कव्—१ आ = स्तुति करना, वर्णन करना = कवते ।
कश्—१ प = शब्द करना = कशति ।
कष्—१ प = परीक्षा करना, खरोंचना = कषति ।
कांक्ष्—१ प = इच्छा करना = कांक्षति ।
काश्—१ आ, ४ आ = चमकना – काशते, काश्यते ।
कास्—१ आ = खखारना, खाँसना = कासते ।
कित्—(चि के साथ) १ प = दवा करना = चिकित्सति
कित्—१० प = रहना = केतयति ।
किल्—१ प = सफेद होना, खेलना = किलति ।
कील्—१ प = बाँधना = कीलति ।
कु—६ आ = कराहना = कुवते ।
कुच्—६ प = सिकुड़ना = कुचति ।
कुट्—६ प = झुकना, मुड़ना = कुटति ।
कुण्ठ्—१ प = गोठिल होना, कुण्ठित होना = कुण्ठति ।
कुण्ठ्—१० उ = ढकना = कुण्ठयति-ते ।
कुत्स्—१० आ = गाली देना, बुरा-भला कहना = कुत्सयते ।
कुप्—४ प = क्रोधित होना = कुप्यति ।
कुर्द्—१ आ = खेलना, कूदना = कूर्दते ।
कुष्—९ प = फाड़ना; चीरना = कुष्णाति ।

कुस्—४ प = आलिङ्गन करना = कुस्यति ।
कू—६ आ = परेशानी में चिल्लाना = कुवते ।
कूज्—१ प = चहचहाना, कूकना = कूजति ।
कूर्द्—१ उ = कूदना, उछलना = कूर्दति-ते ।
कूल्—१ प = ढकना = कूलति ।
कृ—८ उ = करना = करोति, कुरुते ।
कृत्—६ प = काटना, बाँटना = कृन्तति ।
कृश्—४ प = क्षीण होना = कृश्यति ।
कृष्—१ प = खींचना, जोतना = कर्षति ।
कृष्—६ उ = जोतना = कृषति-ते ।
कॄ—६ प = उड़ेलना, बिखराना = किरति ।
कॄत्—१० उ = कीर्ति बखान करना = कीर्तयति-ते ।
क्लृप्—१ आ = समर्थ होना = कल्पते ।
केप्—१ आ = हिलना, काँपना = केपते ।
केल—१ प = हिलना-डुलना = केलति ।
क्नूय्—१ आ = चरर-मरर का शब्द करना = क्नूयते ।
कुन्द्—१ प = रोना, चिल्लाना, बुलाना = कुन्दति ।
क्रन्द् (आ के साथ)—१० उ = लगातार चिल्लाना = क्रन्दयति-ते ।
क्रम्—१ उ, ४ प = टहलना, पैर उठाकर रखना = क्रामति, क्राम्यति, क्रमते ।
क्री—९ उ = खरीदना = क्रीणाति, क्रीणीते ।
क्रीड्—१ प = खेलना = क्रीडति ।
क्रुध्—४ प = क्रुद्ध होना = क्रुध्यति ।
क्रुश्—१ प = बुलाना, चिल्लाना, विलाप करना = क्रोशति ।
क्लन्द्—१ प = रोना = क्लंदति ।
क्लप्—१० उ = कानाफूसी करना, फुसफुसाना = क्लपयति-ते ।
क्लम्—१ प, ४ प = थकना = क्लामति, क्लाम्यति ।
क्लिद्—४ प = गीला होना, भींगना = क्लिद्यति ।

क्लिन्द्—१ उ = विलाप करना = क्लिन्दति-ते ।
क्लिश्—४ आ = तकलीफ पाना = क्लिश्यते ।
क्लिश्—९ प = क्लेश देना, सताना = क्लिश्नाति ।
क्लीब्—१ आ = कायर होना = क्लीबते ।
क्वण्—१ प = भनभनाना, रुन-झुन की आवाज करना = क्वणति ।
क्वथ्—१ प—उबालना, पचाना = क्वथति ।
क्षज्—१ आ = वध करना = क्षजते ।
क्षप्—१० उ = भेजना, रास्ता दिखाना = क्षपयति-ते ।
क्षम्—१ आ = आज्ञा देना, अनुमति देना, सहन करना = क्षमते ।
क्षम्—४ प = सहन करना = क्षाम्यति ।
क्षर्—१ प = बहना, छानना = क्षरति ।
क्षल्—१० उ = धोना, साफ करना = क्षालयति-ते ।
क्षि—१ प = क्षीण होना = क्षयति ।
क्षि—५ प = हिंसा करना, नष्ट करना = क्षिणोति ।
क्षि—६ प = रहना, निवास करना = क्षियति ।
क्षिप्—४ प = फेंकना = क्षिप्यति ।
क्षिप्—६ उ = फेंकना = क्षिपति-ते ।
क्षिप्—१ प, ४ प = क्षेवति, क्षीव्यति ।
क्षी—४ आ = मार डालना = क्षीयते ।
क्षीब्—१ आ = मस्त हो जाना (नशे से) = क्षीबते ।
क्षीव्—१ प = थूकना = क्षीवति ।
क्षु—२ प = खखारना, खाँसना = क्षौति ।
क्षुध्—४ प = भूख लगना = क्षुध्यति ।
क्षुभ्—१ अ = क्षुब्ध होना या करना = क्षोभते ।
क्षुभ्—४ प, ९ प—काँपना = क्षुभ्यति, क्षुभ्नाति ।
क्षुर्—६ प = लकीरें खींचना = क्षुरति ।
क्षै—१ प = बरबाद करना = क्षायति ।
क्ष्णु—२ प = पैना करना; तेज करना = क्ष्णौति ।

[ख]

खक्ख्—१ प = हँसना = खक्खति ।
खज्—१ प = मथना, आन्दोलित करना = खजति ।
खञ्ज्—१ प = लँगड़ाना = खञ्जति ।
खट्—१ प = इच्छा करना, ढूँढना = खटति ।
खण्ड्—१ आ = तोड़ना, परेशान करना = खंडते ।
खण्ड्—१० उ = तोड़ना = खण्डयति-ते ।
खद्—१ प = स्थिर होना, खा डालना = खदति ।
खन्—१ उ = खोदना = खनति-ते ।
खर्ज्—१ प = पूजा करना, पीड़ित करना = खर्जति ।
खर्द्—१ प = काट खाना = खर्दति ।
खल्—१ प = इकट्ठा करना = खलति ।
खाद्—१ प = खाना, निगलना = खादति ।
खिद्—४ आ, ७ आ = दुःखी होना, कष्ट या पीड़ा सहना = खिद्यते ।
खुज्—१ प = चोरी करना = खोजति ।
खुर्—६ प = काटना = खुरति ।
खुर्द् = १ आ = खेलना = खूर्दते ।
खेल्—१ प = हिलना, चलना = खेलति ।
खोर्—१ प = लँगड़ाना = खोरति ।
ख्या—२ प = कहना, वर्णन करना = ख्याति ।

[ग]

गड्—१ प = छानना = गडति ।
गण्—१० उ = गिनना = गनयति-ते ।
गद्—१ प = कहना, बोलना = गदति ।
गम्—१ प = जाना = गच्छति ।
गर्ज्—१ प = गरजना, दहाड़ना = गर्जति ।
गर्ज्—१० उ = दहाड़ना = गर्जयति-ते ।
गर्ध्—१० उ = इच्छा करना = गर्धयति-ते ।

गर्व्—१ प = घमण्ड करना = गर्वति ।
गर्व्—१० आ = अभिमान करना = गर्वयते ।
गर्ह्—१ आ = निन्दा करना = गर्हते ।
गर्ह्—१० उ, १ प = दोषारोपण करना, बुरा-भला करना = गर्हयति-ते, गर्हति ।
गल्—१ प = खाना, गिरना, गिराना = गलति ।
गल्—१० आ = उड़ेलना, छानना = गालयते ।
गल्भ्—१ आ = धृष्टता करना = गल्भते ।
गवेष्—१० उ = तलाश करना, ढूंढना = गवेषयति-ते ।
गह्—१० उ = गहराई तक घुसना = गहयति-ते ।
गाह—१ आ = नहाना, डुबकी लगाना = गाहते ।
गु—६ प = टट्टी करना, हगना = गुवति ।
गुञ्ज्—१ प = कूजना, भनभनाना = गुञ्जति ।
गुड्—६ प = रक्षा करना = गुडति ।
गुण्ठ्—१० उ = ढकना, मूंदना = गुण्ठयति-ते ।
गुप्—१ प = रक्षा करना, छिपाना = गोपायति ।
गुप्—१ आ—निन्दा करना = जुगुप्सते ।
गुप्—४ प = परेशान होना, व्याकुल होना = गुप्यति ।
गुफ्—६ प = गूंथना = गुफति ।
गुम्फ्—६ प = गूंथना = गुम्फति ।
गुर्—६ आ = प्रयत्न करना = गुरते ।
गुर्द्—१० उ = निवास करना = गूर्दयति-ते ।
गुह्—१ उ = छिपाना, ढकना = गूहति-ते ।
गृ—१ प = सींचना, भिगोना = गरति ।
गृज्—१ प = गरजना = गर्जति ।
गृध्—४ प = इच्छा करना, ललचाना = गृध्यति ।
गृह्—१ आ = लेना, पकड़ना = गर्हते ।
गृह्—१० आ = पकड़ना = गृहयते ।

गृ—६ प = निकलना, उगलना = गिरति ।
गै—१ प = गाना = गायति ।
गोष्ठ = १ आ = इकट्ठा करना या होना = गोष्ठते ।
ग्रन्थ्—९ प = बांधना, संयुक्त करना = ग्रथ्नाति ।
ग्रन्थ्—१० उ = बांधना, रचना = ग्रन्थयति-ते ।
ग्रस्—१ आ = निकलना = ग्रसते ।
ग्रह्—९ उ = अधिकार करना, पकड़ना = गृह्णाति, गृह्णीते ।
ग्राम्—१० उ = नियन्त्रित करना = ग्रामयति-ते ।
ग्लेप्—१ आ = कांपना, गरीब होना = ग्लेपते ।
ग्लै—१ प = थकना = ग्लायति ।

[घ [

घट्—१ आ = व्यस्त होना, होना = घटते ।
घट्—१० उ = इकट्ठा करना = घाटयति-ते ।
घट्ट्—१ आ = हिलाना, छूना = घट्टते ।
घस्—१ प = खाना = घसति ।
घुट्—१ आ = लोटना, बदलना = घोटते ।
घुट्—६ प = टकराना = घोटते ।
घुण्—१ आ = लुढ़कना, चक्कर लगाना = घोणते ।
घुष्—१ प = आवाज करना, घोषित करना = घोषति ।
घुष्—१० उ = घोषणा करना = घोषयति-ते ।
घूर्ण्—६ उ = इधर-उधर हिलना = घूर्णति-ते ।
घृष्—१ प = रगड़ना, कुचलना, स्पर्धा करना = घर्षति ।
घ्रा—१ प = सूंघना = जिघ्रति ।

[च]

चक्ष्—२ आ = बोलना, कहना = चष्टे ।
चञ्च्—१ प = जाना, कूदना = चञ्चति ।
चट्—१ प = तोड़ना = चटति ।

चण्—१ प = देना = चणति ।
चण्ड्—१ आ = नाराज़ होना = चण्डते ।
चन्द्—१ प = प्रसन्न, चमकना = चन्दति ।
चप्—१ प = तसल्ली देना = चपति ।
चप्—१० उ = पीसना = चपयति-ते ।
चम्प्—१० उ = जाना, खिसकना = चम्पयति-ते ।
चर्—१ प = चलना = चरति ।
चर्च्—१ प = गाली देना, चर्चा करना = चर्चति ।
चर्व्—१ प, १० उ = चबाना, खाना = चर्वति, चर्वयति-ते ।
चल्—१ प = चलना, हिलना, काँपना = चलति ।
चल्—१० उ = चलाना, टहलाना = चालयति-ते ।
चि—५ उ = इकट्ठा करना, ढेर लगाना = चिनोति, चिनुते ।
चि—१० उ = इकट्ठा करना = चययति-ते ।
चित्—१ प = समझना = चेतति ।
चित्—१० आ = देखना, चिन्तित होना = चेतयते ।
चिन्त्—१ प = सोचना = चिन्तति ।
चिल्ल्—१ प = ढीला होना = चिल्लति ।
चीभ्—१ आ = शेखी मारना = चीभते ।
चुच्य्—१ प = नहाना = चुच्यति ।
चुद्—१० उ = फेंकना, प्रेरित करना = चोदयति-ते ।
चुप्—१ प = धीरे-धीरे चलना = चोपति ।
चुम्ब्—१ प = चूमना = चुम्बति ।
चुर्—१० उ = चुराना = चोरयति-ते ।
चूष्—१ प = पीना, चूसना = चूषति ।
चृप्—१० उ = जलाना = चर्पयति-ते ।
चेष्ट्—१ आ = प्रयत्न करना = चेष्टते ।
च्यु—१ आ = नीचे गिराना = च्यवते ।

[छ]

छद्—१ उ = ढकना = छदति-ते ।
छद्—१० उ = छिपाना = छादयति-ते ।
छिद्—७ उ = घास छीलना = छिनत्ति, छिन्ते ।
छिद्र्—१० उ = छेद करना = छिद्रयति-ते ।
छुर्—६ प = काटना = छुरति ।
छेद्—१० उ = बाँटना, काटना = छेदयति-ते ।

[ज]

जट्—१ प = उलझना = जटति ।
जन्—४ आ = पैदा होना = जायते ।
जप्—१ प = जपना = जपति ।
जभ्—१ आ = अँगड़ाई लेना = जम्भते ।
जल्प्—१ प = बकवाद करना, बुदबुदाना = जल्पति ।
जागृ—२ प = जागना = जागर्ति ।
जि—१ प = जीतना = जयति ।
जिन्व्—१ प = प्रसन्न करना = जिन्वति ।
जीव्—१ प = जीवित रहना = जीवति ।
जुट्—६ प = बाँधना = जुटति ।
जूर्—४ आ = मारना, बूढ़ा होना = जूर्यते ।
जृम्भ्—१ आ = जम्हाई लेना = जृम्भते ।
जॄ—४ प = बूढ़ा होना = जीर्यति ।
ज्ञप्—१० उ = मालूम करना या करवाना = ज्ञापयति-ते ।
ज्ञा—९ उ = जानना = जानाति, जानीते ।
ज्ञा—१० उ = बतलाना = ज्ञापयति-ते ।
ज्वर्—१ प = बुखार आना = ज्वरति ।
ज्वल्—१ प = जलना, चमकना = ज्वलति ।

[झ]

झट्—१ प = इकट्ठा करना = झटति ।

क्षम्—१ प = खाना = क्षमति ।
क्षष्—१ प = मार डालना = झषति ।
झष्—१ उ = लेना, पहनना, छिपाना = झषति-ते ।
झॄ—४ प, ९ प = बूढ़ा होना = झीर्यति, झृणाति ।

[ट]

टङ्क्—१ प, १० उ = बांधना = टङ्कति, टङ्कयति-ते ।
टिक्—१ आ = जाना, चलना = टेकते ।
टिप्—१० उ = फेंकना, भेजना = टेपयति-ते ।
टीक्—१ आ = जाना, चलना = टीकते ।

[ड]

डम्ब्—१० आ = फेंकना, भेजना = डम्बयति-ते ।
डिप्—४ प = फेंकना = डिप्यति ।
डी—१ आ = उड़ना = डयते ।
डी—४ आ = उड़ना = डीयते ।
डुल्—१० उ = फेंक देना = डोलयति-ते ।

[ढ]

ढौक्—१ आ = जाना, पहुँचना = ढौकते ।

[त]

तक्—१ प—सहना; हँसना = तकति ।
तक्ष्—१ प = काटना = तक्षति ।
तङ्ग्—१ प = लड़खड़ाना = तङ्गति ।
तञ्च्—७ प = सिकुड़ना = तनक्ति ।
तट्—१ प = उगना = तटति ।
तड्—१० उ = पीटना = ताडयति-ते ।
तन्—८ उ = फैलना = तनोति, तनुते ।
तन्त्र्—१० आ = शासन करना = तन्त्रयते ।
तप्—१ प = चमकना, गरम करना या होना = तपति ।

तप्—४ आ = शासन करना, शक्तिशाली होना = तप्यते ।
तप्—१० उ = गरम करना = तापयति-ते ।
तर्क्—१० उ = अनुमान लगाना, मान लेना = तर्कयति-ते ।
तर्ज्—१ प = धमकाना = तर्जति ।
तर्ज्—१० आ = दोष लगाना = तर्जयते ।
तंस्—१ प, १० उ = सजाना = तंसति, तंसयति-ते ।
तिक्—५ प = आक्रमण करना = तिक्नोति ।
तिज्—१ आ = सहन करना = तितिक्षते ।
तिप्—१ आ = गिरना, छिड़कना = तेपते ।
तीव्—१ प = मोटा होना = तीवति ।
तुट्—६ प = कलह करना = तुटति ।
तुद्—६ उ = ठकराना, घायल करना = तुदति-ते ।
तुम्ब्—१ प = पीड़ा देना, चोट पहुँचाना = तुम्बति ।
तुर्—३ प = जल्दी करना = तुतोर्ति ।
तुल्—१० उ = तोलना, परीक्षा करना = तोलयति-ते ।
तुष्—४ प = सन्तुष्ट होना = तुष्यति ।
तूण्—१० आ = भर देना = तूणयते ।
तूर्—४ आ = जल्दी-जल्दी चलना = तूर्यते ।
तृद्—७ उ = नष्ट करना, अनादर करना = तृणत्ति ।
तृप्—४ प = सन्तुष्ट होना = तृप्यति ।
तृप्—५ प = प्रसन्न होना = तृप्नोति ।
तृप्—१ प, १० उ = प्रसन्न करना या होना = तर्पति, तर्पयति-ते ।
तृष्—४ प = प्यास लगना = तृष्यति ।
तॄ—१ प = पार करना, तैरना = तरति ।
त्यज्—१ प = छोड़ना = त्यजति ।
त्रप्—१ आ = लजाना = त्रपते ।
त्रस्—१ प, ४ प = काँपना, डरना = त्रसति, त्रस्यति ।
त्रस्—१० उ = पकड़ना, विरोध करना = त्रासयति-ते ।

त्रुट्—६ प=तोड़ना, फाड़ना=त्रुट्यति ।
त्रुट्—१० आ=फाड़ना=त्रोटयते ।
त्रै—१ आ=पालन करना, रक्षा करना=त्रायते ।
त्वर—१ आ=जल्दी करना, तेजी से चलना=त्वरते ।

[थ]

थूर्व—१ प=चोट पहुँचाना, घायल करना=थूर्वति ।

[द]

दंश्—१ प=डसना, डंक मारना, काटना, बोलना=दंशति ।
दंश्—१० आ=काटना=दंशयते ।
दंश्—१० उ=बोलना=दंशयति-ते ।
दण्ड्—१० उ=दण्ड देना, जुर्माना करना=दण्डयति-ते ।
दद्—१ आ=देना=ददते ।
दध्—१ आ=धारण करना=दधते ।
दम्—४ प=शान्त करना, पालतू बनाना=दाम्यति ।
दय्—१ आ=देना, दया करना=दयते ।
दरिद्रा—२ प=गरीब होना=दरिद्राति ।
दल्—१ प=फूटना, फैलना=दलति ।
दह्—१ प=जलाना, पीड़ा देना=दहति ।
दा—१ प=देना=यच्छति ।
दा—२ प=काटना=दाति ।
दा—३ उ=देना=ददादि, दत्ते ।
दाय्—१ आ=देना=दायते ।
दिश्—६ उ=आज्ञा देना, मंजूर करना=दिशति-ते ।
दीक्ष्—१ अ=यज्ञोपवीत करना=दीक्षते ।
दीप्—४ आ=चमकना, जलना=दीप्यते ।
दु—५ प=कष्ट देना=दुनोति ।
दुःख्=१० उ=दुःख देना=दुःखयति-ते ।

दुल्—१० उ=झुलाना=दोलयति-ते ।
दुष्—४ प = गलत होना, दूषित होना, अशुद्ध होना, अपवित्र होना= दुष्यति ।
दुह्—२ उ = दुहना, लाभ उठाना = दोग्धि, दुग्धे ।
दू—४ आ = कष्ट सहना, दुःखी होना, दर्द करना = दूयते ।
दृप्—१ प, १० उ = उत्तेजित होना = दर्पति, दर्पयति-ते ।
दृश्—१ प = देखना = पश्यति ।
दृह्—१ प = दृढ़ होना = दर्हति ।
दे—१ आ = रक्षा करना = दयते ।
देव्—१ आ = खेलना, विलाप करना, होना = देवते ।
दै—१ प = पवित्र करना या होना = दायति ।
द्युत्—१ आ = चमकना = द्योतते ।
द्रा ('नि' उपसर्ग के साथ)—२ प = सोना = निद्राति ।
द्रु—१ प = दौड़ना, पिछड़ना = द्रवति ।
द्रुह्—४ प = द्रोह करना, घृणा करना = द्रुह्यति ।
द्रै ('नि' उपसर्ग के साथ)—१ प = सोना = निद्रायति ।
द्विष्—२ उ = द्वेष या घृणा करना = द्वेष्टि, द्विष्टे ।

[ध]

धन्व्—१ प = जाना = धन्वति ।
धा—३ उ = रखना, पैदा करना, धारण करना = दधाति-धत्ते ।
धाव्—१ उ = दौड़ना, साफ करना = धावति-ते ।
धी—४ आ = पकड़ना = धीयते ।
धु—५ उ = हिलाना, उत्तेजित करना = धुनोति-धुनुते ।
धू—१ उ, ६ प = काँपना = धवति-ते, धुवति ।
धू—५ उ, ९ उ = काँपना, कँपाना = धूनोति, धुनुते, धुनोति, धुनीते ।
धू—१० उ = हिलाना = धूनयति-ते ।
धूप्—१ प = गरम करना या होना = धूपायति ।
धृ—१ उ = धारण करना, पकड़ना = धरति-ते ।

धृ—६ आ = होना, रहना = ध्रियते ।
धृ—१० उ = धारण करना, पकड़ना = धारयति-ते ।
धृष्—१ प, १० उ = अपमान करना = धर्षति, धर्षयति-ते ।
ध्यै—१ प = चिन्ता करना, सोचना, ध्यान करना = ध्यायति ।
ध्रु—६ प = स्थिर होना = ध्रुवति ।
ध्रुव्—६ प = स्थिर होना = ध्रुवति ।
ध्वंस्—१ आ = गिरना, नष्ट होना = ध्वंसते ।
ध्वन्—१ प = शब्द करना, गूंजना, गरजना, कड़कना = ध्वनति ।

[न]

नट्—१ प = नाचना, अभिनय करना = नटति ।
नद्—१ प = ध्वनि करना, कड़कना = नदति ।
नद्—१० उ = बोलना = नादयति-ते ।
नन्द्—१ प = प्रसन्न होना, समृद्ध होना = नन्दति ।
नम्—१ प = प्रणाम करना, झुकना = नमति ।
नर्द्—१ प = साँड़ का डकारना, गरजना = नर्दति ।
नश्—४ प = खो जाना, नष्ट होना = नश्यति ।
नह्—४ उ = बांधना = नह्यति-ते ।
निन्द्—१ प = निन्दा करना = निन्दति ।
निन्व्—१ प = छिड़कना, खाना = निन्वति ।
निश्—१ प = सोचना, विचार करना = नेशति ।
निष्—१ प = सींचना = नेषति ।
निष्क्—१० आ = तौलना, नापना = निष्कयते ।
निंस्—२ आ = चूमना = निंस्ते ।
नी—१ उ = ले जाना, शादी करना, तय करना = नयति-ते ।
नु—२ प = तारीफ करना = नौति ।
नुद्—६ उ = ढकेलना, प्रेरित करना, फेंकना = नुदति-ते ।
नृत्—४ प = नाचना, रंगमंच पर अभिनय करना = नृत्यति ।
नॄ—१ प, ९ प = ले जाना, मार्गदर्शन करना = नरति ।

[प]

पच्—१ उ = पकाना, हजम करना = पचति-ते ।
पञ्च्—१ आ = स्पष्ट करना = पञ्चते ।
पट्—१० उ = कपड़े पहनाना, ढकना = पटयति-ते ।
पट्—१० उ = आच्छादित करना = पाटयति-ते ।
पठ्—१ प = पढ़ना, वर्णन करना = पठति ।
पण्—१ आ = सौदा करना, दाँव लगाना = पणते ।
पत्—१ प = उड़ना, उतरना, गिरना = पतति ।
पद्—४ आ = जाना, पाना = पद्यते ।
पद्—१० आ = जाना = पदयते ।
पल्—१ प = जाना, चलना = पलति ।
पश्—१० उ = बांधना = पाशयति-ते ।
पा—१ प = पीना, सोखना = पिबति ।
पा—२ प = रक्षा करना, पालन करना = पाति ।
पार्—१० उ = समाप्त करना, पार जाना, समर्थ होना = पारयति-ते ।
पाल्—१० उ = रक्षा करना, पालन करना = पालयति-ते ।
पिट्—१ प = ढेर लगाना, एकत्र करना = पेटति ।
पिण्ड्—१ आ, १ प, १० उ = ढेर लगाना, गोल-गोल पिण्ड बनाना = पिण्डते, पिण्डति, पिण्डयति-ते ।
पिल्—१० उ = फेंकना, उकसाना, प्रेरित करना = पेलयति-ते ।
पिष्—७ प = पीसना, चोट पहुँचाना = पिनष्टि ।
पी—४ आ = पीना = पीयते ।
पीड्—१० उ = दबाना, पीड़ा देना = पीडयति-ते ।
पीव्—१ प = मोटा या मजबूत होना = पीवति ।
पुर्—६ प = आगे-आगे चलना = पुरति ।
पुष्—४ प = पालन करना, बढ़ना, पुष्ट होना = पुष्यति ।
पुष्—१ प, ९ प = पालन-पोषण करना = पोषति, पुष्णाति ।
पू—१ आ = पवित्र करना, पछोरना (फटकारना) = पवते ।

पू—९ उ = पवित्र करना = पुनाति-पुनीते ।

पूज्—१० उ = पूजा करना स्वागत करना = पूजयति-ते ।

पूर्—४ आ = भरना, सन्तुष्ट करना = पूर्यते ।

पूर्—१० उ, १ प = भरना, ढकना = पूरयति-ते, पूरति ।

पॄ—३ प = पालन करना = पिपर्ति ।

पृच्छ्—६ प = पूंछना = पृच्छति ।

प्रथ्—१ आ, = प्रसिद्ध होना, बढ़ाना = प्रथते ।

प्रथ्—१० उ = प्रसिद्ध होना = प्रथयति-ते ।

प्री—४ आ = प्यार करना, सन्तुष्ट होना, पुराना होना = प्रीयते ।

प्री—९ उ = प्रसन्न करना, प्रसन्न होना = प्रीणति-प्रीणीते ।

प्री—१० उ, १ उ = प्रसन्न करना = प्रीणयति-ते, प्रयाति-ते ।

प्लु—१ आ = उतराना, तैरना, उड़ना, कूदना = प्लवते ।

[फ]

फल्—१ प = फलना, परिणाम निकालना, सफल होना = फलति ।

फुल्ल्—१ प = खुलना, खिलना, फूलना = फुल्लति ।

[ब]

बध्—१० उ = बांधना, बाधा पहुँचाना, रोकना = बाधयति-ते ।

बन्ध्—९ प = बांधना = बध्नाति ।

बन्ध—१० उ = बांधना = बन्धयति-ते ।

बाध्—१ आ = परेशान करना, पीड़ा देना = बाधते ।

बुक्क्—१ प, १० उ = भूंकना, बोलना = बुक्कति, बुक्कयति-ते ।

बुध्—१ उ = जानना = बोधति-ते ।

बुध्—४ आ = जानना, समझना = बुध्यते ।

ब्रू—२ उ—बोलना = ब्रवीति, ब्रूते ।

[भ]

भक्ष्—१० उ = खाना, काटना = भक्षयति-ते ।

भज्—१ उ = सेवा करना, भजना, अधिकार करना = भजति-ते ।

भज्—१० उ = पकाना, देना = भाजयति-ते ।

भञ्ज्—७ प = तोड़ना, हतोत्साह करना = भनक्ति ।

भण्ड्—१ आ = मजाक करना, भँड़ैती करना = भण्डते ।

भण्—१ प = बोलना, पुकारना = भणति ।

भर्त्स्—१० आ = धमकाना, डराना, गाली देना = भर्त्सयते ।

भा—२ प = चमकाना, प्रकट होना, होना = भाति ।

भाण्—१० उ = बांटना = भाजयति-ते ।

भाष्—१ आ = बोलना = भाषते ।

भिक्ष्—१ आ = मांगना, पाना = = भिक्षते ।

भिद्—७ उ = अलग करना, तोड़ना = भिनत्ति, भिन्ते ।

भी—३ प = डरना, चिन्तित होना = बिभेति ।

भुज्—७ उ = पालन करना = भुनक्ति, भुङ्क्ते ।

नोट—यह धातु जब आत्मनेपद में प्रयुक्त होता है तो इसका अर्थ होता है 'खाना', 'उपभोग करना'। किन्तु जब इसका प्रयोग परस्मैपद में होता है तो इसका अर्थ 'शासन करना' होता है।

भू—१ प = होना, रहना, पैदा होना = भवति ।

भू—१० आ = पाना = भावयते ।

भू—१० उ = पवित्र होना, सोचना, मिलाना = भावयति-ते ।

भूष्—१ प = सजाना = भूषति ।

भूष्—१० उ = सजाना = भूषयति-ते ।

भृ—१ उ = पालन करना, भरना = भरति-ते ।

भृ—३ उ = पकड़ना, पालन करना, लेना = बिभर्ति, बिभृते ।

भृज्—१ आ = भूंजना = भर्जते ।

भृश—४ प = नीचे गिरना = भृश्यति ।

भ्रंश्—१ आ = ढीला होना, नीचे गिरना = भ्रंशते ।

भ्रम्—१ प, ४ प = घूमना, भटकना = भ्रमति ।

भ्रश्—१ आ = गिरना = भ्रशते ।

भ्रस्ज्—६ उ = भूंजना = भृज्जति-ते ।

भ्राज्—१ आ = चमकना = भ्राजते ।

[म]

मख्—१ प = चलना, रेंगना = मखति ।
मङ्क्—१ आ = सजाना = मङ्कते ।
मण्ड्—१ आ = विभाजित करना = मण्डते ।
मण्ड्—१० उ = सजाना = मण्डयति-ते ।
मथ्—१ प = हिलाना, मथना = मथति ।
मद्—४ प = प्रसन्न होना, दयनीय दशा में होना = माद्यति ।
मद्—१० आ = प्रसन्न होना, = मादयते ।
मन् = ४ आ = जानना, मानना, सोचना = मन्यते ।
मन्—८ आ = सोचना, प्रशंसा करना = मनुते ।
मन्—१० आ = अभिमान करना = मानयते ।
मन्त्र्—१० आ = सलाह करना, सलाह देना, बोलना = मन्त्रयते ।
मन्थ्—१ प, ९ प = मथना, परेशान करना = मन्थति ।
मव्—१ प = बांधना = मवति ।
मश्—१ प = मच्छर की तरह भनभनाना = मशति ।
मस्ज्—६ प = नहाना, डूबना, पवित्र करना या होना = मज्जति ।
मह्—१० आ = आदर करना = महीयते ।
मा—२ प = नापना, तुलना करना = माति ।
मा—३ आ, ४ आ = नापना = मिमीते, मायते ।
मांक्ष्—१ प = इच्छा करना = मांक्षति ।
मान्—१० आ = रोकना, अभिमान करना = मानयते ।
मान्—१० प; १ प = आदर करना, पूजा करना = मानयति, माननति ।
मार्ग्—१ प = ढूंढना, पीछा करना = मार्गति ।
मार्ग्—१० उ = तलाश करना = मार्गयति-ते ।
मार्ज्—१० उ = पवित्र करना, पोंछना, झाड़ू लगाना = मार्जयति-ते ।
मि—५ उ = फेंकना, बिखराना, नापना = मिनोति ।
मिद्—१ आ = पिघलना, प्यार करना = मेदते ।
मिल्—६ उ = मिलना, मिलाना = मिलति-ते ।

मिश्र्—१० उ = मिलना-जुलना, मिलाना-जुलाना, मिश्रित करना = मिश्रयति-ते ।
मी—४ आ = मारना, नष्ट होना = मीयते ।
मी—९ उ = मारना, कम होना, बदलना, खो जाना = मीनाति, मीनीते ।
मील्—१ प = आँखें बन्द करना, टिमटिमाना, मिलना = मीलति ।
मुच्—१ आ = धोखा देना, ठगना = मुचते ।
मुच्—६ उ = छोड़ना, ढीला करना, मुक्त करना, त्यागना = मुञ्चति-ते ।
मुण्ड्—१ प = हजामत बनाना = मुण्डति ।
मुद्—१ आ = प्रसन्न होना, खुशी मनाना = मोदते ।
मूर्च्छ्—१ प = बेहोश होना = मूर्च्छति ।
मुष्—९ प = चुराना = मुष्णाति ।
मुह्—४ प = बेहोश होना, गिरना, गलती करना, बेवकूफ बनाना = मुह्यति ।
मूल्—१० उ = वृक्ष रोपना, अंकुर आना = मूलयति-ते ।
मूष्—१ प = लूटना, ठगना = मूषति ।
मृ—६ आ = मरना, नष्ट होना = म्रियते ।
मृग्—१० आ = ढूंढना = मृगयते ।
मृज्—१ प = पोंछना, झड़ना = मार्जति ।
मृज्—१० उ = पोंछना, झाड़ना = मार्जयति-ते ।
मृष्—१ उ = सहन करना = मर्षति-ते ।
मृष्—४ उ = दुःख सहना, अनुमति देना, क्षमा करना = मृष्यति-ते ।
मे—१ आ = अदला-बदली करना = मयते ।
मोक्ष्—१ प, १० उ = छोड़ना, ढीला करना = मोक्षति, मोक्षयति-ते ।
म्ना—१ प = मनन करना, याद करना = मनति ।
म्रुद्—१ आ = मर्दन करना = म्रुदते ।
म्लै—१ प = थकना, उदास होना = म्लायति ।

[य]

यज्—१ उ = यज्ञ करना, बलि देना, देना = यजति-ते ।
यत्—१ आ = प्रयत्न करना, परिश्रम करना = यतते ।
यम्—१ प = मैथुन करना = यमति ।
यम्—१ प = रोकना, देना, उठाना = यच्छति ।
या—२ प—जाना, आक्रमण करना = याति ।
याच्—१ प, आ = माँगना = याचति-ते ।
युज्—१ प—संयुक्त करना, जोड़ना = योजति ।
युज—४ आ = समाधि लगाना = युज्यते ।
युज्—७ उ = मिलाना = युनक्ति ।
युज्—१० उ = जोड़ना = योजयति-ते ।
युध्—४ आ = लड़ना = युध्यते ।

[र]

रक्—१० उ = चखना = राकयति-ते ।
रक्ष्—१ प = रक्षा करना, बचाना = रक्षति ।
रच्—१० उ = बनाना, लिखना, सजाना = रचयति-ते ।
रञ्ज्—१ उ, ४ = रंगना, प्रसन्न होना, भक्ति करना, प्यार करना—रजति-ते, रज्यति-ते ।
रट्—१ प = चिल्लाना, पुकारना, प्रसन्नता से चिल्लाना = रटति ।
रण—१ प = शब्द करना = रणति ।
रद्—१ प = तोड़ना, खरोंचना, खुरचना, खोदना = रदति ।
रम्—१ आ = शुरू करना, आलिंगन करना, इच्छा करना, बिना सोचे-बिचारे काम करना = रमते ।
रम्—१ आ = खेलना, प्रसन्न होना, आराम करना = रमते ।
(नोट—वि, आ, परि और उप नामक उपसर्ग लगने पर यह परस्मैपद में प्रयुक्त किया जाता है ।)
रम्भ्—१ प = आवाज या ध्वनि करना, रँभाना = रम्भते ।
रय्—१ आ = जाना, चलना = रयते ।

रस्—१० उ = स्वाद लेना, महसूस करना = रसयति-ते ।
रह्—१ प = त्यागना, छोड़ जाना = रहति ।
राज्—१ उ = चमकना, दिखलाई पड़ना = राजति-ते ।
राध्—४ प = उगना, समृद्ध होना = राध्यति ।
रिभ्—१ आ = गप्प लड़ाना, मरमर की सी ध्वनि करना = रेभते ।
रु—२ प = चिल्लाना, मक्खी की तरह भनभनाना = रौति ।
रुच्—१ आ = चमकना, सुन्दर लगना, प्रसन्न होना, अच्छा लगना = रोचते ।
रुद्—२ प = रोना = रोदिति ।
रुध्—६ उ = सताना, रोकना, घेरना, विरोध करना = रुणद्धि, रुन्द्धे ।
रुप्—१ प = मारना, परेशान होना, खीझना = रोषति ।
रुष्—१० उ = नाराज होना = रोषयति-ते ।
रुह्—१ प = उगना, बढ़ना, पैदा होना, पहुँचना = रोहति ।
रूक्ष्—१० उ = खुरदुरा होना, दया-हीन होना, रूखा करना या बनाना या होना = रूक्षयति-ते ।
रूष्—१ प = सजाना = रूषति ।
रेभ—१ आ = ध्वनि करना, रँभाना = रेभते ।
रै—१ प = भूँकना = रायति ।

[ल]

लक्ष्—१ आ = देखना = लक्षते ।
लक्ष्—१० उ = देखना, लक्षण बतलाना = लक्षयति-ते ।
लंघ्—१ प = सूखना, चमकना, व्रत रखना, लाँघना = लंघति-ते ।
लज्—६ आ = लज्जा करना = लजते ।
लट्—१ प = बच्चों के से काम करना, तोतली बातें करना = लटति ।
लड्—१० = प्यार करना, लालन-पालन करना = लाडयति-ते ।
लप्—१ प = बोलना, विलाप करना, कानाफूसी करना, सामान्य बातें करना = लपति ।
लभ्—१ आ = पाना, लेना, योग्य होना = लभते ।

लम्ब्—१ आ = लटकना; लटकाना, डूबना = लम्बते ।
लल्—१० आ = इच्छा करना, प्यार करना, लाड़ करना = लालयते ।
लष्—१ उ, ४ उ = इच्छा करना = लषति-ते, लष्यति-ते ।
लस्ज—१ आ = लज्जा करना, लज्जित होना = लज्जते ।
ला—२ प = लेना, पाना = लाति ।
लिख्—६ प = लिखना, रगड़ना, छूना, चोंच मारना = लिखति ।
लिप्—६ उ = लीपना, ढकना, धब्बा लगाना = लिम्पति-ते ।
लिह्—२ उ = चाटना, स्वाद लेना, चखना = लेढि, लीढे ।
ली—१ प, १० उ = पिघलना, गायब होना = लयति, लाययति-ते ।
लुड्—१ प = हिलाना, मथना = लोडति ।
लुण्ट्—१ प = लूटना, सुस्त होना = लुण्टति ।
लुण्ठ्—१० उ = लूटना = लुण्ठयति-ते ।
लुप्—४ प = लोप होना = लुप्यति ।
लुप्—६ उ = तोड़ना, दबाना = लुम्पति-ते ।
लुभ्—१ प, ४ प = ललचाना, परेशान होना—लोभति, लुभ्यति ।
लुम्ब्—१ प = परेशान करना, तकलीफ देना = लुम्बति ।
लू—६ उ = काटना, बांटना—लुनाति, लुनीते ।
लोक्—१ आ = देखना = लोकते ।
लोक्—१० उ = देखना, चमकना, जानना, •ढूंढना = लोकयति-ते ।
लोच्—१ आ = देखना = लोचते ।
लोच्—१० उ = बोलना, चमकना = लोचयति-ते ।

[व]

वच्—२ प = बोलना, बतलाना = वक्ति ।
वच्—१ प, १० उ = बोलना, पढ़ना = वचति, वाचयति-ते ।
वञ्च्—१० आ = ठगना = वञ्चयते ।
वण्ट्—१ प, १० उ = बांटना = वण्टति, वण्टयति-ते ।
वद्—१ प = कहना = वदति ।
वद्—१ उ, १० उ = सूचित करना = वदति-ते, वदयति-ते ।

वन्द्—१ आ = प्रणाम करना, पूजा करना, प्रशंसा करना = वन्दते ।
वप्—१ उ = बोना, बिखराना, बुनना, काटना = वपति-ते ।
वम्—१ प = वमन करना, कै करना, बाहर निकालना, उड़ेलना = वमति ।
वर्—१० उ = मांगना, पाना, इच्छा करना = वरयति-ते ।
वर्ण्—१० उ = रंगना, स्पष्ट करना, वर्णन करना, भेजना, पीसना = वर्णयति-ते ।
वल्क्—१० उ = बोलना = वल्कयति-ते ।
वल्ग्—१ उ = जाना, नाचना, प्रसन्न होना, खाना = वल्गति-ते ।
वस्—१ प = रहना, होना = वसति ।
वस्—२ आ = पहनना = वस्ते ।
वस्—१० उ = रहना = वसयति-ते ।
वह्—१ उ = ले जाना, ढोना, बहना, (शादी करना, उद् के साथ)—वहति-ते ।
वा—२ प = चलना (हवा आदि का) जाना, टकराना, मारना = वाति ।
वांक्ष्—१ प = चाहना = वांक्षति ।
वाञ्छ्—१ प = चाहना, ढूंढना = वाञ्छति ।
वास्—१० उ = सुगन्धित बनाना, सुगन्ध देना = वासयति-ते ।
विडम्ब्—१० उ = हँसी उड़ाना, धोखा देना = विडम्बयति-ते ।
विद्—२ प = जानना, मानना—वेत्ति ।
विद्—४ आ = होना = विद्यते ।
विद्—६ उ = पाना, लेना, प्रतीत करना = विन्दति-ते ।
विद्—७ आ = बहस करना; सोचना = विन्ते ।
विद्—१० आ = महसूस करना, कहना, रहना = वेदयते ।
विध्—६ प = बेधना, छेदना = विधति ।
विश्—६ प = प्रवेश करना = विशति ।
वीज्—१० उ = हवा करना, पंखा डुलाना = वीजयति-ते ।

वीर्—१० आ = वीरता प्रदर्शित करना—वीरयते ।

वृ—५ उ = चुनना = वृणोति, वृणुते ।

वृज्—१ प, १० उ = त्यागना, वहिष्कृत करना, मना करना = वर्जति, वर्जयति-ते ।

वृत्—१ आ = होना, रहना = वर्तते ।

वृध्—१ आ = बढ़ना = वर्धते ।

वृध—१ प, १० उ = बोलना, चमकना = वर्धति, वर्धयति-ते ।

वृष्—१ प = पानी बरसना या बरसाना, उड़ेलना, तकलीफ देना—वर्षति ।

वॄ—९ उ = चुनना, वरण करना = वृणाति, वृणीते ।

वे—१ उ = बुनना, ढकना = वयति-ते ।

वेप्—१ आ = काँपना = वेपते ।

वेल्—१० उ = समय की गणना करना, समय का हिसाब रखना = वेलयति-ते ।

वेष्ट्—१ आ = घेरना, लपेटना, पहनाना = वेष्टते ।

व्यथ्—१ आ = डरना, तंग होना, पीड़ित होना, काँपना = व्यथते ।

व्यध्—४ प = वेधना, छेदना = विध्यति ।

व्यय्—१० उ = खर्च करना, देना = व्यययति-ते ।

व्रज्—१ प = आगे बढ़ना, जाना = व्रजति ।

व्रज्—१० उ = जाना, रास्ते में झाड़ू लगाना, रास्ता साफ करना = व्राजयति-ते ।

व्रण्—१० उ = घायल करना = व्रणयति-ते ।

व्री—४ आ = चुनना, छाँटना = व्रीयते ।

व्री—९ प = चुनना = व्रिणाति-व्रीणाति ।

व्रीड—४ प = फेंकना, लजाना = व्रीड्यति ।

[श]

शंस्—१ प = कहना, सलाह देना, प्रशंसा करना, चोट पहुँचाना = शंसति ।

शक्—४ उ = समर्थ होना, सकना = शक्यति-ते ।

शक्—५ प = समर्थ होना, सहन करना, शक्तिशाली होना = शक्नोति ।

शंक्—१ आ = शङ्का करना, डरना = शङ्कते ।

शठ्—१ प = घटना, धोखा देना, तकलीफ देना = शठति ।

शठ्—१० आ = चापलूसी करना = शाठयते ।

शप्—१ उ, ४ उ = श्राप देना, पहनना, दोष लगाना = शपति-ते, शप्यति-ते ।

शब्द्—१० उ = शब्द करना, पुकारना, बोलना = शब्दयति-ते ।

शम्—४ प = शान्त होना, समाप्त करना, रोकना = शाम्यति ।

शल्भ्—१ आ = प्रशंसा करना, शेखी मारना = शल्भते ।

शाल्—१ आ = कहना, प्रशंसा करना = शालते ।

शास्—२ प = सिखाना, पढ़ाना, सूचित करना, शासन करना, शुद्ध करना, सलाह देना = शास्ति ।

शास्— ('आ' उपसर्ग के साथ) २ आ = आशा करना = आशास्ते ।

शि—५ उ = पैना करना, शान रखना, तेज करना, उकसाना = शिनोति ।

शिक्ष्—१ आ = सिखाना, सीखना = शिक्षते ।

शिघ्—१ प = सूँघना = शिघति ।

शिञ्ज्—२ आ = टिन-टिन करना या झनझुन करना = शिङ्क्ते ।

शी—२ आ = लेटना, सोना = शेते ।

शुच्—१ प = शोक करना, दुःखी होना = शोकति ।

शॄ—९ प = चिन्धी-चिन्धी करके फाड़ना = शृणाति ।

शो—४ प = पैना या तेज करना = श्यति ।

श्रम्—४ प = परिश्रम करना, थकना = श्राम्यति ।

श्रि—१ उ = आश्रित रहना, सहारे रहना = श्रयति-ते ।

श्रु—१ प = सुनना, आज्ञा मानना = शृणोति ।

श्लाघ्—१ आ = तारीफ करना, चापलूसी करना, शेखी मारना = श्लाघते ।

शिलष्—४ प = आलिगन करना, चिपकना = श्लिष्यति ।
श्लेष्—१० उ = आलिंगन करना = श्लेषयति-ते ।
श्वस्—२ प = साँस लेना, आह भरना, फुफकारना = श्वसिति ।
श्वित्—१ आ—सफेद होना = श्वेतते ।

[ष]

ष्ठिव—१ प, ४ प = थूकना, ष्ठीवति = ष्ठीव्यति ।

[स]

संकेत्—१० उ = संकेत स्थल पर बुलाना = संकेतयति-ते ।
संग्राम्—१० आ = लड़ना, युद्ध करना = संग्रामयते ।
सञ्ज्—१ प = आलिगन करना, आश्रित रहना, बाँधना = सञ्जति ।
सद्—६ प = तोड़ना, जाना, डूबना, नष्ट होना, थकना = सीदति ।
सस्ज्—१ उ = जाना, तैयार होना = सज्जति-ते ।
सह्—१ आ = सहना = सहते ।
साध्—५ प = पूरा करना = साध्नोति ।
सान्त्व्—१० उ = तसल्ली देना, शान्त करना; आराम देना = सान्त्वयति-ते ।
सिच्—६ उ = सींचना, छिड़कना, पानी देना = सिञ्चति-ते ।
सिध्—४ प = पहुँचना, सिद्धि प्राप्त करना, सफल होना, पूरा करना = सिध्यति ।
सिव्—४ प = सीना, लिखना, जोड़ना = सीव्यति ।
सु—५ उ = छिड़कना, उड़ेलना, नहाना, निचोड़ना, छानना = सुनोति-सुनुते ।
सुख्—१० उ = सुखी बनाना, आराम देना = सुखयति-ते ।
सू—२ आ, ४ आ = पैदा करना, जन्म देना = सूते, सूयते ।
सूच्—१० उ = इशारा करना, सूचित करना = सूचयति-ते ।
सृज्—४ आ = ढीला करना, भेजना = सृज्यते ।
सृज्—६ प = बनाना, ढीला करना, गिराना, बहाना = सृजति ।

सृप्—१ प = रेंगना, जाना = सर्पति ।
सेव—१ आ = सेवा करना, सेवन करना, उपयोग करना = सेवते ।
स्खल्—१ प = चलना, लड़खड़ाना, गलती करना = स्खलति ।
स्तन्—१ प = घोष करना, कड़कना, आह भरना = स्तनति ।
स्तन्—१० उ = कड़कना, गरजना = स्तनयति-ते
स्तम्भ्—१ आ = स्थिर बनाना, सहायता देना, रोकना = स्तम्भते ।
स्तु—२ उ = प्रशंसा करना, पूजा करना, स्तुति करना = स्तौति ।
स्तूप्—४ प, १० उ = ढेर लगाना, बनवाना = स्तूप्यति, स्तूपयति-ते ।
स्तेन्—१० उ = चुराना = स्तेनयति-ते ।
स्थग्—१ प = ढकना, रोकना = स्थगति ।
स्था—१ प = खड़ा होना, प्रतीक्षा करना, होना, समीप होना = तिष्ठति ।
स्ना—२ प = नहाना = स्नाति ।
स्निह्—४ प = प्यार या स्नेह करना, दयावान होना = स्निह्यति ।
स्नुह्—४ प = उगलना, उलटी करना = स्नुह्यति ।
स्पन्द्—१ आ = जाना, धड़कना = स्पन्दते ।
स्पर्ध्—१ आ = संघर्ष होना, स्पर्धा करना = स्पर्धते ।
स्पश् = १ उ = छूना, जासूसी करना = स्पशति-ते ।
स्पृश्—६ प = छूना, सम्पर्क में आना = स्पृशति ।
स्पृह्—१० उ = इच्छा करना, वैर रखना = स्पृहयति-ते ।
स्फर्—६ प = काँपना, धड़कना = स्फरति ।
स्फाय्—१ आ = बढ़ना, मोटा होना = स्फायते ।
स्फुट्—१ उ = खिलना, खुलना, फूट पड़ना = स्फोटति-ते ।
स्फुट्—६ प = खिलना, फूलना = स्फुटति ।
स्फुट्—१० उ = खोलना = स्फोटयति-ते ।
स्फुर्—६ प = काँपना, धड़कना, चमकना = स्फुरति ।
स्मि—१ आ = मुस्कराना, फूलना = स्मयते ।
स्मृ—१ प = याद करना, सोचना, इच्छा करना = स्मरति ।
स्यन्द्—१ आ = बहना, दौड़ना = स्यन्दते ।

स्रंस्—१ आ = नीचे गिरना, डूबना, लटकना, जाना, प्रसन्न होना = स्रंसते।

स्रु—१ प = बहना, जाना = स्रवति।

स्रै—१ प = उबालना, पसीना आना = स्रायति।

स्वञ्ज्—१ आ = आलिंगन करना = स्वञ्जते।

स्वद्—१ आ = स्वादिष्ट लगना, प्रसन्न करना, खाना, चखना = स्वदते।

स्वद्—१० उ = स्वादिष्ट बनना = स्वादयति-ते।

स्वन्—१ प = शब्द करना, आवाज करना, शोर करना, गाना = स्वनति।

स्वप्—२ प = सोना, आराम करना = स्वपिति।

स्वाद्—१ आ = स्वाद लेना, चखना, खाना, अच्छा लगना = स्वादते।

स्वाद्—१० उ = चखना, स्वाद लेना = स्वादयति-ते।

स्विद्—१ आ = पसीना आना = स्वेदते।

स्विद्—४ प = पसीना आना या बहना = स्विद्यति।

[ह]

हद्—१ आ = हगना, टट्टी करना, मलत्याग करना = हदते।

हन्—२ प = मार डालना, पीटना, चोट पहुँचना, जीतना = हन्ति।

हय्—१ प = जाना, पूजना, ध्वनि करना, थकना = हयति।

हल्—१ प = हलचलाना, जाना = हलति।

हस्—१ प = हँसना, खिलना = हसति।

हा—३ आ = जाना, पाना = जिहीते।

हा—३ प = त्यागना, छोड़ना = जहाति।

हिंस्—१ प = मारना, कष्ट देना = हिंसति।

हिंस्—१० उ = मारना = हिंसयति-ते।

हु—३ प = देना, यज्ञ करना = जुहोति।

हृ—१ उ = हरण करना, लेना, जीतना = हरति-ते।

हृष्—१ प = झूठ बोलना = हर्षति।

हृष्—४ प = प्रसन्न होना = हृष्यति।

हेल्—१ आ = अपमान करना = हेलते।

हेष्—१ आ = हिनहिनाना = हेषते।

ह्नु—२ आ = छिपाना = ह्नुते।

ह्री—३ प = लजाना = जिह्रेति।

ह्रेष्—१ आ = हिनहिनाना = ह्रेषते।

ह्लाद्—१ आ = प्रसन्न होना = ह्लादते।

ह्वे—स्पर्धा करना, नाम लेकर पुकारना = ह्वयति-ते।